

# Sukupuolen moninaisuus cis-heteronormatiivisessa seksuaalikasvatuksessa

Kuvaileva kirjallisuuskatsaus

Josefiina Hakala

OPINNÄYTETYÖ  
Toukokuu 2025

Sosionomin tutkinto-ohjelma

## TIIVISTELMÄ

Tampereen ammattikorkeakoulu  
Sosionomin tutkinto-ohjelma

HAKALA, JOSEFIINA:

Sukupuolen moninaisuus cis-heteronormatiivisessa seksuaalikasvatuksessa  
Kuvaileva kirjallisuuskatsaus

Opinnäytetyö 56 sivua, joista liitteitä 5 sivua  
Toukokuu 2025

---

Opinnäytetyö on kuvaileva kirjallisuuskatsaus, jonka tarkoituksena oli selvittää ja kuvailla, miten sukupuolen moninaisuutta käsitellään katsaukseen valitussa aineistossa peruskoulujen seksuaalikasvatuksen kontekstissa sekä millä tekijöillä sukupuolivähemmistöjen inklusiivisuutta voi lisätä peruskoulujen seksuaalikasvatuksessa. Tavoitteena oli tuoda esiin, millainen seksuaalikasvatuksen tapa ottaa parhaiten huomioon myös muita kuin heteronormiin istuvia nuoria ja miten sukupuolivähemmistöihin kuuluvat saadaan inklusiivisesti mukaan seksuaalikasvatukseen. Tavoitteena oli myös olemassa olevan tiedon kokoaminen opetuskäytäntöjen edistämiseksi niin opettajakoulutuksiin kuin seksuaalikasvatustunneille.

Kirjallisuuskatsaukseen haettiin aineistoa suomalaisista ja kansainvälisistä tietokannoista, joista lopulliseen tutkimusaineistoon valikoitui yhteensä 9 englanninkielistä tutkimusta ja tieteellistä artikkelia, jotka vastasivat kahteen tutkimuskysymykseen. Tutkimusaineiston analyysimenetelmänä käytettiin teemoittelua eli teema-analyysia.

Tulokset osoittivat peruskoulujen seksuaalikasvatuksessa olevan edelleen ongelmia sukupuolen moninaisuuden sisällyttämisessä opetukseen. Koulupohjainen seksuaalikasvatus nojaa cis-heteronormatiivisuuteen ja episteemiseen tietämättömyyteen huolimatta lukuisista opetussuunnitelmista ja ohjelmista, joiden tarkoituksena on ollut lisätä seksuaalikasvatuksen inklusiivisuutta. Aineistosta nousi useita tapoja inklusiivisuuden edistämiseen, joista keskeisimmät olivat opettajakoulutuksen kehittäminen, moninaisuuden todellinen sisällyttäminen ja nuorten osallistaminen seksuaalikasvatuksen kehittämisessä.

Sukupuolen moninaisuuden aktiivinen sisällyttäminen peruskoulujen seksuaalikasvatukseen on välttämätöntä, jotta jokainen nuori saa kattavaa tietoa kasvunsa ja kehityksensä tueksi. Tämä onnistuu vain cis-heteronormatiivisia rakenteita purkamalla niin koulumaailmassa kuin yhteiskunnan tasolla.

---

Asiasanat: sukupuolen moninaisuus, sukupuolivähemmistöt, seksuaalikasvatus, peruskoulu, cis-heteronormatiivisuus

## **ABSTRACT**

Tampereen ammattikorkeakoulu  
Tampere University of Applied Sciences  
Degree Programme in Social Services

HAKALA, JOSEFIINA:  
Gender Diversity in Cis-heteronormative Sexual Education  
A Literature Review

Bachelor's thesis 56 pages, appendices 5 pages  
May 2025

---

The purpose of this thesis was to examine how gender diversity is addressed in school-based sexual education and to identify factors that can increase inclusivity for gender minorities. The aim was to explore approaches to sexual education that consider young people outside the heteronormative framework, and to determine how gender minorities can be meaningfully included. Another objective was to compile existing knowledge to support inclusive teaching practices, particularly in teacher training and sexual education classes.

The thesis was conducted as a descriptive literature review. Material was sourced from both Finnish and international databases. The final selection consisted of nine studies and research articles that addressed two research questions. Thematic analysis was used as the method of analysis.

The results show that school-based sexual education remains largely rooted in cis-heteronormative assumptions and epistemic ignorance, despite curricula and programs intended to promote inclusivity. Several strategies for improving inclusivity emerged, with the most significant being the development of teacher training, active inclusion of diversity, and engagement of young people in the process. The study concludes that actively integrating gender diversity into sexual education is essential to ensure that all young people receive comprehensive, relevant knowledge to support their growth and development. Achieving this requires dismantling cis-heteronormative structures within both schools and society.

---

Key words: gender diversity, gender minorities, sexual education, cis-heteronormativity, inclusion

## SISÄLLYS

1	JOHDANTO .....	6
2	TARKOITUS, TAVOITTEET JA TUTKIMUSKYSYMYKSET .....	9
3	SUKUPUOLEN MONINAISUUS PERUSKOULUJEN SEKSUAALIKASVATUKSESSA .....	10
	3.1 Sukupuolen moninaisuus .....	10
	3.2 Seksuaalikasvatus .....	12
	3.3 Sukupuolen moninaisuus seksuaalikasvatuksessa cis- heteronormatiivisuuden viitekehyksessä .....	15
4	KIRJALLISUUSKATSAUKSEN TOTEUTUS .....	19
	4.1 Kuvaileva kirjallisuuskatsaus .....	19
	4.2 Aineiston haku ja valinta .....	21
	4.3 Aineiston analyysi .....	25
5	TULOKSET .....	27
	5.1 Sukupuolen moninaisuus seksuaalikasvatuksessa .....	27
	5.2 Sukupuolivähemmistöjen inklusiivisuutta lisääviä tekijöitä seksuaalikasvatuksessa .....	34
6	JOHTOPÄÄTÖKSET .....	40
7	POHDINTA .....	43
	7.1 Tulosten pohdinta .....	43
	7.2 Luotettavuus ja eettisyys .....	44
	7.3 Jatkotutkimusehdotukset .....	45
	LÄHTEET .....	47
	LIITTEET .....	52
	Liite 1. Katsaukseen valitut aineistot .....	52

## LYHENTEET JA TERMIT

	cis-heteronormatiivisuusyhteiskunnan normeja, jotka sisältävät oletuksen heteroseksuaalisuudesta ja cissukupuolisuudesta sekä niiden paremmuudesta suhteessa muihin seksuaalisuuksiin ja sukupuoli-identiteetteihin
cissukupuolinen	henkilö, jonka sukupuoli-identiteetti vastaa syntymässä määritettyä sukupuolta
inkluusiivisuus	yhdenvertainen, syrjimätön, kaikkia osallistava ja moninaisuutta arvostava toimintatapa tai periaate
intersukupuolinen	henkilö, jolla on luonnollisia kehollisia variaatioita sukuelimissä, hormoneissa tai kromosomeissa
muunsukupuolinen	henkilö, jonka sukupuoli-identiteetti ei ole binäärinen. Sukupuoli-identiteetti voi olla jotain mieheyden ja naisuuden väliltä tai jotain niiden ulkopuolelta
POPS 2014	peruskoulun opetussuunnitelman perusteet vuodelta 2014
sukupuoleton	henkilö, joka ei koe ollenkaan tai kokee hyvin vähän kuuluvansa mihinkään sukupuoleen
sukupuoli-identiteetti	henkilön kokemus omasta sukupuolestaan tai sukupuollettomuudestaan
sukupuolivähemmistöt	henkilöitä, jotka eivät ole ruumiltaan tai identiteetiltään yksiselitteisesti miehiä tai naisia
transsukupuolinen	henkilö, jonka sukupuoli-identiteetti ei vastaa syntymässä määritettyä sukupuolta
vähemmistöstressi	kroonista stressiä, joka syntyy ympäröivän yhteiskunnan sukupuoli- ja hetero-oletuksista, erilaisuuden tunteista, toiseuden kokemuksesta, sosiaalisesta leimautumisesta, kiusatuksi tulemisesta ja väkivallan kokemuksista

## 1 JOHDANTO

Sukupuolen moninaisuus on tunteita herättävä keskustelunaihe. Julkisessa keskustelussa asiantuntijoilta ja poliitikoilta kuulee eriäviä mielipiteitä, miten aihetta tulisi käsitellä lasten ja nuorten seksuaalikasvatuksessa. Vaikuttaa jopa siltä, että ihmisoikeudet ja jokaisen seksuaalioikeuksiin perustuva koulujen tarjoama seksuaalikasvatus koetaan puoluepoliittiseksi kysymykseksi, sen sijaan, että poliitikot puoluekannastaan riippumatta haluaisivat edistää jokaisen hyvinvointia ja yhdenvertaisuutta yhteiskunnassamme. Mielipidekirjoituksissa ja erilaisilla keskustelualustoilla näinkin henkilökohtainen ihmisen omaan identiteettiin liittyvä asia kuin sukupuoli koetaan monen mielestä ideologiaksi, johon saa ja jopa täytyy puuttua.

Olen kiinnittänyt huomiota huolestuttavaan trendiin, jossa jo saavutettuja vähemmistöjen oikeuksia on lähdetty uudelleen polkemaan. Tästä tuore esimerkki löytyy Satu Helinin (2025) kirjoittamasta Yle-artikkelista Näin Trumpin hallinto kylvää sekasortoa YK:ssa. Artikkelissa kirjoitetaan, että YK-asiantuntija Richard Gowenin mukaan Yhdysvaltain hallinnon tavoitteena on liberaalien arvojen tuhoaminen. Yhdysvallat ei suostu kirjoittamaan tavallisia asiakirjoja, jos niissä esiintyy esimerkiksi sanat sukupuolivähemmistö ja sukupuolten tasa-arvo. Termit ovat Yhdysvalloille kuulemma liian ”wokea”, millä tässä yhteydessä tarkoitetaan liian liberaalia suhtautumista vähemmistöjen oikeuksia kohtaan. Helin toteaa, että myös Suomen YK-suurlähettiläs on huomannut sukupuolten tasa-arvosta käytetyn kielen olevan Yhdysvalloille ongelma. On huolestuttavaa, että sanasensuuria koskevia määräyksiä on kohdennettu myös esim. opetussuunnitelmissa käytettyyn kieleen. (Helin 2025.)

Seksuaalikasvatuksessa syntyneitä vastakkain asetteluja, eriäviä mielipiteitä ja tunnekuohuntaa voi osaltaan selittää historia ja nopeassa murroksessa ollut seksuaalikasvatus ja käsitykset sukupuolesta. Eri aikoina erilaisissa yhteiskunnissa sukupuoli on ollut tiukasti normitettua. Viime vuosina sukupuolta on alettu tutki-  
maan ja ymmärtämään sosiologisena ilmiönä, mikä sukupolvista, sukupolvikoke-  
muksista ja kasvatuksesta riippuen herättää ihmisissä ymmärrystä, kiinnostusta,

hämmennystä tai epävarmuutta. Sukupuolta ilmiönä on siis haastavaa tutkia neutraalisti.

Mielenkiintoni opinnäytetyön aihetta kohtaan sai alkunsa vuonna 2023, kun toimin kouluttajana Sepäse-teemapäivillä eli Seksuaalisuus- ja päihdeseikkailupäivillä, joita järjestettiin Tampereen yläkouluissa vuosina 2015–2023 8.-luokkalaistalle. Teemapäivien toiminnallisissa työpajoissa käsiteltiin seksuaaliterveyttä, seksuaalihäirintää, päihteitä, turvataitoja, omia ja muiden rajoja, seurustelua ja sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuutta. Koulutin nuoria Sinuiksi ry:n (ent. Pirkanmaan Seta) työpajassa, jossa teemana oli sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuus sekä yhdenvertaisuus. Työpajoissa selvisi, että erityisesti sukupuolen moninaisuus oli melko vieras kysymyksiä ja tunteita herättävä teema nuorille kuin opettajillekin.

Vuoden 2023 lopulla pääsin kouluttamaan myös sosiaali- ja terveystieteiden ammattilaisia, järjestö- ja kunnallisen sektorin työntekijöitä sekä eri alojen opiskelijoita Valtakunnallisen seksuaalikasvatuksen verkosto Valve ry:n koulutuskokonaisuudessa ”Sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuuden kohtaaminen asiakastyössä”. Nykyään työskentelen Kuopion Setlementti Puijola ry:n Tyttöjen Talossa, minkä myötä olen käynyt pitämässä seksuaalikasvatustunteja 6.-luokkalaistalle alakoululaisille ja teen seksuaalikasvatukseen liittyvää sisältöä sosiaaliseen mediaan. Edistän työssäni Pohjois-Savon alueen lasten ja nuorten tietoutta erityisesti tunne- ja turvataidoista sukupuolisensitiivisellä työotteella. Nuorten ja ammattilaisten kouluttaminen sekä nykyinen työni on tarjonnut minulle oivalluksia seksuaalikasvatuksen toteuttamistapojen merkityksistä ihmisen koko elämänsä kuluksi sekä auttanut minua hahmottamaan seksuaalikasvatuksen laajaa käsitteistöä kuin myös koko teeman kokonaisuutta.

Sukupuoliteemojen ympärillä oleva yhteiskunnallinen keskustelu, aiemmat tutkimukset ja kouluttajana tekemäni havainnot innostivat minua tutkimaan, miten sukupuolen moninaisuutta käsitellään tutkimusaineistossani peruskoulujen seksuaalikasvatuksen kontekstissa ja millä keinoilla opetuksen sisältö tavoittaisi yhdenvertaisesti sukupuolienemmistöihin kuuluvat sekä sukupuolivähemmistöihin kuuluvat. Näen seksuaalikasvatuksen tutkimisen eri näkökulmista tärkeänä, koska

nykyisellään sen tarjoamat hyödyt eivät tavoita kaikkia ihmisryhmiä yhdenvertaisesti. Jotta kaikki nuoret, eivät vain he, jotka sopivat kapeisiin normeihin, voivat saada oikeaa tietoa seksuaalikasvatuksesta, tarvitaan normitietoista asioiden ja yhteiskunnan tarkastelua sekä halua ymmärtää erilaisten vähemmistöryhmien identiteettejä ja seksuaalisuuksia.

## 2 TARKOITUS, TAVOITTEET JA TUTKIMUSKYSYMYKSET

Opinnäytetyöni tarkoituksena on selvittää ja kuvailla, miten sukupuolen moninaisuutta käsitellään tutkimusaineistossa peruskoulujen seksuaalikasvatuksen kontekstissa sekä millä tekijöillä sukupuolivähemmistöjen inklusiivisuutta voi vahvistaa kouluissa tapahtuvassa seksuaalikasvatuksessa.

Tavoitteeni on tuoda esiin, millainen seksuaalikasvatuksen tapa ottaa parhaiten huomioon myös muita kuin heteronormiin istuvia nuoria ja miten sukupuolivähemmistöihin kuuluvien inklusiivisuutta voidaan lisätä peruskoulujen seksuaalikasvatuksessa. Tavoitteeni on myös olemassa olevan tiedon kokoaminen ja uuden tiedon tuottaminen opetuskäytäntöjen edistämiseksi esimerkiksi opettajakoulutuksiin kuin myös seksuaalikasvatustunneille.

Tässä opinnäytetyössä peruskouluilla viitataan niin suomalaisiin peruskouluihin kuin ulkomaisiin, esim. yhdysvaltalaisiin, ruotsalaisiin, uusiseelantilaisiin, italialaisiin ja eteläafrikkalaisiin ala- ja yläkouluihin, joissa kokonaisvaltaista seksuaalikasvatusta opetetaan samoille ikäluokille kuin Suomessa.

Tutkimuskysymykseni ovat:

1. Miten sukupuolen moninaisuutta käsitellään tutkimusaineistossa peruskoulujen seksuaalikasvatuksen kontekstissa?
2. Mitkä tekijät seksuaalikasvatuksessa lisäävät sukupuolivähemmistöihin kuuluvien inklusiivisuutta?

### 3 SUKUPUOLEN MONINAISUUS PERUSKOULUJEN SEKSUAALIKASVATUKSESSA

#### 3.1 Sukupuolen moninaisuus

Sukupuolen moninaisuudella viitataan sukupuoleen ilmiönä, jossa sukupuolen ilmenemismuodot ovat moninaisia. Käsite pitää sisällään sekä sukupuolienemmistöt eli cissukupuoliset miehet ja naiset että sukupuolivähemmistöt eli mm. transsukupuoliset, muunsukupuoliset, sukupuolettomat, intersukupuoliset ja transvestiitit. Sukupuolen moninaisuuteen kuuluu ymmärrys siitä, että sukupuoli ei ole vain biologinen ilmiö, johon kuuluu kaksi tosilleen vastakkaista ja selkeästi erotettavaa sukupuolta. (Butler 1999; Karvinen & Venesmäki 2019; Sukupuolen moninaisuuden osaamiskeskus n.d.)

Marko Salonen, Satu Venäläinen ja Päivi Berg (2024, 186) toteavat tutkimusartikkelissaan Sosiaalitieteellisiä näkökulmia sukupuolen ja seksuaalisuuden rakentumiseen, että nykytutkimuksen valossa biologisesti naiseksi ja mieheksi luokiteltavia ruumiita on lukumäärältään huomattavasti vähemmän kuin oletetaan, esim. intersukupuolisuus huomioiden. Biologinen moninaisuus on siis yhä enemmän tutkittua ja tunnistettua, vaikka sukupuolen kaksijakoisuuden puolesta puhujia edelleen löytyy. Valtakunnallinen sosiaali- ja terveystieteiden neuvottelukunta ETENE (2016, 3) määrittääkin sukupuolen jatkumoksi, joka koostuu erilaisista ominaisuuksista, jotka voivat olla geneettisiä, hormonaalisia, fysiologisia, kehityksellisiä, psykologisia, sosiaalisia ja kulttuurisia.

Sukupuolen moninaisuuteen kuuluvat erilaiset keholliset variaatiot ja sukupuolen ilmaisemisen tavat. Kehollisella moninaisuudella tarkoitetaan kehoissamme olevien sukupuolitettujen piirteiden yksilöllistä vaihtelua. Osalla sukupuolitettujen keholliset variaatiot ovat synnynnäisiä, osalla sukupuolitettujen piirteet muuttuvat transitoitumisen eli sukupuolenkorjausprosessin aikana ja toisaalta jokaisen keho kokee muutoksia murrosiän aikana. Sukupuolen ilmaisu on kulttuurissamme sukupuolittunutta ja siihen kuuluu kaikki yksilön toiminta ja käyttäytyminen, joilla hän ilmaisee naiseuttaan, mieheyttään tai muuta sukupuoltaan. Näitä ilmaisun tapoja

voivat olla pukeutuminen, muu ulkonäkö, puhetyyli sekä nonverbaali viestintä, kuten ilmeet ja eleet. (Huuska 2021; THL 2024; Sukupuolen moninaisuuden osaamiskeskus n.d.)

Sukupuolen moninaisuus voidaan ymmärtää eri tavoin: Se voidaan nähdä jokaisen ihmisen ainutlaatuisena ja moninaisena kokonaisuutena tai se voidaan nähdä ominaisuutena, joka liittyy sukupuolivähemmistöihin (THL 2024; Sukupuolen moninaisuuden osaamiskeskus n.d.). Katsauksessani sukupuolen moninaisuudella viitataan erityisesti sukupuoli-identiteettien moninaisuuteen eli transsukupuolisuuteen, muunsukupuolisuuteen, sukupuolettomuuteen ja transvestisyyteen kuin myös sukupuolen biologiseen moninaisuuteen eli intersukupuolisuuteen. Vaikka valikoin nämä moninaisuuden muodot katsaukseni, tiedostan, että nämä eivät ole ainoita, vaan sukupuoli ja sukupuoli-identiteetit ovat näitäkin moninaisempia.

Transsukupuolinen ei koe syntymässä määritettyä sukupuolta omakseen, vaan sukupuoli-identiteetti vastaa jotain muuta sukupuolta. Transsukupuolinen henkilö voi olla transmies, transnainen tai muunsukupuolinen. On hyvä kuitenkin huomioida, että kaikki muunsukupuoliset eivät koe olevansa transsukupuolisia. (Huuska 2021; Kärnä 2023; Salakka n.d.a.) Muunsukupuolisuudella tarkoitetaan sellaista sukupuoli-identiteettiä, joka ei ole yksiselitteisesti mies tai nainen, vaan jotain niiden väliltä, niiden yhdistelmä tai jotain ihan muuta. Noin 4 prosenttia väestöstä on muunsukupuolisia. Muunsukupuolisuutta voi ajatella myös kattokäsitteenä, jonka alle menee monia erilaisia identiteettejä, kuten gender fluid, monisukupuolinen tai sukupuoleton. Osa ihmisistä ei koe mitään sukupuolimäärittelmää/-identiteettiä omakseen, jolloin he ovat sukupuolettomia. (Huuska 2021, 49, 52; Kärnä 2023; Salakka n.d.b.)

Transvestisyys on tarkemmin sukupuolen ilmaisun moninaisuutta, jolloin henkilöllä on tarve tai kyky eläytyä toiseen yleisimmin binääriseen sukupuoleen. Transvestisyys on yleisempää henkilöillä, jotka ovat syntymässä määritetty pojiksi ja myös identifioituvat miehiksi, mutta haluavat ajoittain ilmentää sukupuolensa feminiinistä osaa tai puolta eläytyen ja pukeutuen naistyypillisesti. On tärkeää kohdata transvestiitti aina siinä sukupuoleessa, mitä hän ilmentää. (Blomqvist, Grönroos, Korpela, Torvinen & Alanko 2020, 35; Huuska 2021, 53)

Intersukupuolisuudella tarkoitetaan synnynnäisiä kehon sukupuolitettujen piirteiden luonnollisia variaatioita. Intersukupuolisia on eri määritelmien mukaan 0,02–1,7 prosenttia väestöstä. Intersukupuolisilla moninaisuutta voi olla kromosomeissa, hormonitoiminnassa tai sukuelimissä, mitkä eivät ole nais- tai miestyypillisiä. Intersukupuolisuus on harvoin sukupuoli-identiteetti, mutta joillekin se voi olla myös sitä. Aiemmin intersukupuolisuutta on pidetty kehityksellisenä häiriönä, mutta nykyään ymmärretään, että se on osa ihmisen kehityksen, anatomian ja fysiologian luonnollista vaihtelua. (Lehtonen 2017, 21; Pirskanen & Kilpiä 2019, 5; THL 2024.)

Sukupuoli ei ole sama asia kuin seksuaalisuus, mutta sukupuoli on osa jokaisen ihmisen seksuaalisuutta, minkä vuoksi tieto sukupuolen moninaisuudesta seksuaalikasvatuksessa on tärkeää. Tietoisuuden lisääminen sukupuolen moninaisuudesta on merkityksellistä paitsi lasten ja nuorten ennakkoluulojen hälventämisen kuin myös oikeanlaisen tiedon tarjoamisen näkökulmasta. Seksuaalikasvatuksessa on olennaista huomioida sukupuolivähemmistöt ja sen myötä esimerkiksi erilaiset seksin tavat. Moninaisuudesta oppiminen vähentää ennakkoluuloja ja mahdollistaa lisäksi paremman itsetuntemuksen kehittymisen sekä sukupuolienemmistöön että sukupuolivähemmistöön kuuluville. (RFSU, RFSL & RFSL Ungdom 2016, 22; Valve ry 2023, 10.)

### **3.2 Seksuaalikasvatus**

Seksuaalikasvatus on käsitteenä varsin laaja. Sitä kuvataan elämän mittaisena prosessina, jonka aikana kartutetaan tietoja, taitoja, arvoja, asenteita ja mielikuvia seksuaalisista suhteista, identiteetistä, intiimiydestä ja ihmisen kehosta (Kontula & Meriläinen 2007, 9; WHO:n Euroopan aluetoimisto & BZgA 2010, 8). Näitä opitaan erilaisista lähteistä, jotka voivat olla virallisia tai epävirallisia. Tyypillisin epävirallinen tiedonlähde on vanhemmat, joiden merkitys on suurempi pienempien lasten seksuaalikasvatuksessa. Lasten kasvaessa virallisten tiedonlähteiden, kuten koulujen, merkitys korostuu. Ammattilaisten, kuten opettajien, tulee

tarjota puolueetonta, laajasti tieteellisesti tutkittua ja ymmärrettyä tietoa ikätasoisesti seksuaalisuuden kaikista näkökohdista. (WHO:n Euroopan aluetoimisto & BZgA 2010, 8; Ruuhilahti & Åhman 2018, 35; Oinonen & Susineva 2021, 8.)

Seksuaalikasvatusta jaotellaan neljään eri toteutustapaan: seksuaalivalistukseen, -ohjaukseen, -neuvontaan ja -opetukseen. Seksuaalivalistus on yksisuuntaisesti suurille joukoille jaettavaa tietoa. Esimerkiksi oppilaitoksissa jaettavat esitteet seksuaalisuuteen ja sukupuoleen liittyvistä teemoista tai seinillä olevat julisteet samoista aiheista ovat seksuaalivalistusta. Seksuaaliohjausta on kaikki hoito- ja ohjaustyössä tapahtuva tilannekohtainen ja tavoitteellinen toiminta. Tyyppillisesti nuori saa seksuaaliohjausta kouluterveydenhoitajan tai -lääkärin vastaanotolla. Seksuaalineuvonta on puolestaan tiedon jakamista erilaisilla alustoilla, kuten lehtipalstoilla ja nettisivuilla. Se voi olla myös seksuaalineuvojakoulutuksen saaneen ammattilaisen tarjoamaa henkilökohtaisempaa neuvontaa ja ohjeistamista, esimerkiksi neuvontavastaanotolla. (Mäki 2018, 6–7; Ruuhilahti & Åhman 2018, 35; Oinonen & Susineva 2021, 9.)

Seksuaalikasvatuksesta on hyötyä lasten ja nuorten terveydelle ja hyvinvoinnille. Sen avulla itseään on helpompi arvostaa, omia ja muiden rajoja tunnistaa ja kunnioittaa sekä myös suhtautua vastuullisesti seksuaalisuuteen liittyviin asioihin, minkä vuoksi kouluissa onkin tärkeää tarjota luotettavaa ja laadukasta opetusta aiheesta. Parhaimmillaan koulujen ja ammattilaisten tarjoama seksuaalikasvatusta on tukemassa ja täydentämässä kotona saatavaa seksuaalikasvatusta. (Ilmonen, Korhonen, Lipsanen, Kaukoranta, & Kotiranta 2019, 19; Oinonen & Susineva 2021, 9.) Valitettavasti kaikilla lapsilla ja nuorilla ei ole samanlaisia lähtökohtia, tietoa ja tukea seksuaaliterveysasioihin. Tällöin merkittävin virallinen tiedonlähde on koulu, mistä kuuluu saada luotettavaa ja monipuolista seksuaalikasvatusta, jonka myötä seksuaaliterveystaitoja on mahdollista edistää. (Oinonen & Susineva 2021, 8.)

Opinnäytetyöni painopiste on siinä, miten sukupuolen moninaisuutta käsitellään aineistossani peruskoulujen seksuaalikasvatuksen kontekstissa sekä mitkä tekijät seksuaalikasvatuksessa lisäävät sukupuolivähemmistöihin kuuluvien eli trans-

sukupuolisten, transvestiittien, muunsukupuolisten, sukupuolettomien ja intersukupuolisten inklusiivisuutta. Tämän vuoksi keskityn seksuaalikasvatuksen toteutustavoista koulujen seksuaaliopetukseen.

Esimerkiksi Suomessa koulujen seksuaaliopetus on institutionaalista toimintaa, mitä ohjaa perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet vuodelta 2014 ja perusopetuslaki 628/1998. Alakouluikäisten 1–6-luokkalaisten seksuaalikasvatus on osa ympäristöopin oppiaineeseen kuuluvaa tunne- ja turvataitokasvatusta. 7–9-luokkalaisten seksuaalikasvatus kuuluu osaksi terveystiedon oppiainetta. (OPH 2016, 132, 241, 400; OPH n.d.a; Finlex n.d.) Seksuaaliopetusta tarjotaan nuorille koulujen lisäksi myös esimerkiksi kotona ja harrastuksissa (Mäki 2018, 7; Ruuhilahti & Åhman 2018, 35). Opetushallitus edellyttää opettajilta sukupuolittietoista otetta kaikessa opetuksessa, millä tarkoitetaan sitä, että opetuksessa pyritään tunnistamaan jokaisen oppijan yksilöllisyys samalla tunnistaen sukupuoleen liittyviä yhteiskunnallisia ja kulttuurisia tekijöitä, joita pyritään myös kyseenalaistamaan. Sukupuolittietoinen ote sisältää myös sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuuden tunnustamisen ja hyväksymisen. (OPH n.d.b.)

Maailman terveysjärjestön eli WHO:n (2010, 3) laatiman ohjeistuksen Seksuaalikasvatuksen standardit Euroopassa mukaan seksuaalikasvatuksen tulisi olla kokonaisvaltaista. Myös suomalaisen peruskoulun opetussuunnitelman perusteissa korostetaan kokonaisvaltaista lähestymistapaa (OPH 2016). Kyse on sellaisesta kasvatuksen tavasta, jossa seksuaalisuutta, sukupuolta ja ihmissuhteita käsitellään puolueettomasti, laajasti ja monipuolisesti. Kokonaisvaltaisessa seksuaalikasvatuksessa on otettava huomioon erilaisille ikä- ja kehitysvaiheille sopivat asioiden esittämistavat. Opetuksen tulee olla linjassa ajankohtaisen tutkitun tiedon kanssa, eikä perustua stereotypioihin, olettamuksiin tai virheellisiin uskomuksiin. Kokonaisvaltaisessa seksuaalikasvatuksessa ei myöskään riitä pelkkä tiedon jakaminen, vaan sen lisäksi on kehitettävä seksuaalikasvatettavien nuorten taitoja ja valmiuksia hyödyntää saamaansa tietoa. (WHO:n Euroopan aluetuimisto & BZgA 2010, 3; Ilmonen ym. 2019, 19.)

WHO:n mukaan kokonaisvaltainen seksuaalikasvatus pyrkii saamaan nuorista vastuullisia ja ennakoluulottomia ja sen myötä rakentamaan oikeudenmukaisia

yhteiskuntia. Kokonaisvaltaisessa lähestymistavassa seksuaalisuuteen suhtaudutaan positiivisena voimavarana sekä tyytyväisyyttä lisäävänä tekijänä, joiden myötä lapset ja nuoret voivat itse päättää seksuaalisuudestaan ja omista suhteistaan. (WHO:n Euroopan aluetoimisto & BZgA 2010, 3.) Muita kokonaisvaltaiseen näkökulmaan liittyviä periaatteita ovat tunnetaidot, positiivisen minäkuvan ja itse-tunnon kasvattaminen, riskien ehkäiseminen, turvataidot, vuorovaikutustaidot, sukupuoliroolit ja -normit sekä seksuaali- ja sukupuoli-identiteetit, joita olisi hyvä käydä nuorten kanssa dialogisesti läpi keskustellen. (Klemetti & Raussi-Lehto 2016, 39; Ilmonen ym. 2019, 19.)

Seksuaalikasvatus perustuu parhaimmillaan ihmisoikeuksiin kannustaen samalla kriittiseen ajatteluun sekä on lisäksi nuoria osallistavaa (Ilmonen ym. 2019, 19). Jokaisella on 16 seksuaalioikeutta, joita ovat esimerkiksi oikeus kokonaisvaltaiseen tietoon ja kasvatukseen, mikä pitää sisällään opettajien velvollisuuden jakaa paikkansa pitävää tietoa sukupuolen moninaisuudesta ja siihen liittyvistä teemoista omista arvomaailmoistaan riippumatta (WAS 2014, 2). Ilmonen ym. (2019) muistuttavatkin, että seksuaalikasvattajan kasvattaessa omalla persoonallaan ja omasta taustastaan käsin, on hänen tärkeää ymmärtää seksuaalihistoriaansa sekä tiedostaa omat seksuaalisuuteen liittyvät arvonsa, asenteensa, olettamuksensa ja ennakkoluulonsa, jotta kokonaisvaltainen seksuaalikasvatus voi toteutua (Ilmonen ym. 2019, 16, 25).

### **3.3 Sukupuolen moninaisuus seksuaalikasvatuksessa cis-heteronormatiivisuuden viitekehyksessä**

Tarkastelen sukupuolen moninaisuutta seksuaalikasvatuksessa cis-heteronormatiivisuuden viitekehyksessä, sillä ympäröivät normit vaikuttavat perustavanlaatuisesti siihen, miten asiaa käsitellään koulujen seksuaalikasvatuksessa. Normit myös määrittävät osittain sen, kuinka suuria muutoksia sukupuolen moninaisuuden käsittelyyn perusopetuksen seksuaalikasvatuksessa voi odottaa ja millaisella aikaikkunalla. Ympäröiviä normeja on mahdollista purkaa ja sen myötä luoda tilaa erilaisille sukupuoli-identiteeteille.

Normi tulee latinan kielen sanasta norma, joka tarkoittaa sääntöä tai mallia. Normit voidaan ajatella sosiaalisina sääntöinä, joita ylläpidetään palkintojen ja rangaistusten avulla. Normit voivat olla joko eksplisiittisiä tai implisiittisiä. Eksplisiittisiä normeja eli virallisia normeja ovat yhdessä tietoisesti päätetyt ja sovitut tavat tai säännöt, joita on esimerkiksi laeissa, sopimuksissa ja lukujärjestyksissä. Implisiittiset eli usein tiedostamattomat normit ovat puolestaan yhteisöjen sisällä omaehtoisesti, luontaisesti ja sosiaalisesti muodostuneita menettelytapoja. Normit ilmentävät yhteisöjen ja ryhmien yhteistä etua tai tarkoituksenmukaista menettelytapaa. (Sulkunen 1987, 121–138; Tieteen termipankki 2016.) Normatiivisuudella tarkoitetaan näkemystä siitä, miten pitäisi ajatella tai toimia eli se on normien mukaista ajattelua tai toimintaa (Blomqvist ym. 2020, 33).

Cis-heteronormatiivisuus-käsite pitää sisällään niin cis-normatiivisuuden kuin heteronormatiivisuuden, millä tarkoitetaan sukupuolikäsitystä, jossa on olemassa vain kaksi sukupuolta, mies ja nainen, jotka ovat suhteessa toisiinsa vastakkaiset ja joiden seksuaalisuus nähdään heteroseksuaalisuutena. Käsitteellä viitataan siihen, että cissukupuolisuus ja heteroseksuaalisuus argumentoidaan useissa paikoissa ja tilanteissa luonnollisiksi, toivotuiksi ja halutuiksi sukupuolien ja seksuaalisuuksien muodoiksi. (THL 2023; Salonen ym. 2024, 188–189.) Cissukupuolisuus ja heterous ovat yhteiskunnassamme perusolettamuksia ja niitä arvotetaan paremmiksi suhteessa muihin sukupuoli-identiteetteihin ja seksuaalisuusiin. Seksuaalikasvatettavat muodostavat kuitenkin moninaisen kirjjon kaikenlaisia ihmisiä. Koulujen seksuaalikasvatuksen nojatesa cis-heteronormatiivisuuden ja perinteisiin syrjiviin normeihin, seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen osallistujat suljetaan lähtökohtaisesti pois (Butler 1999; Ilmonen ym. 2019, 20).

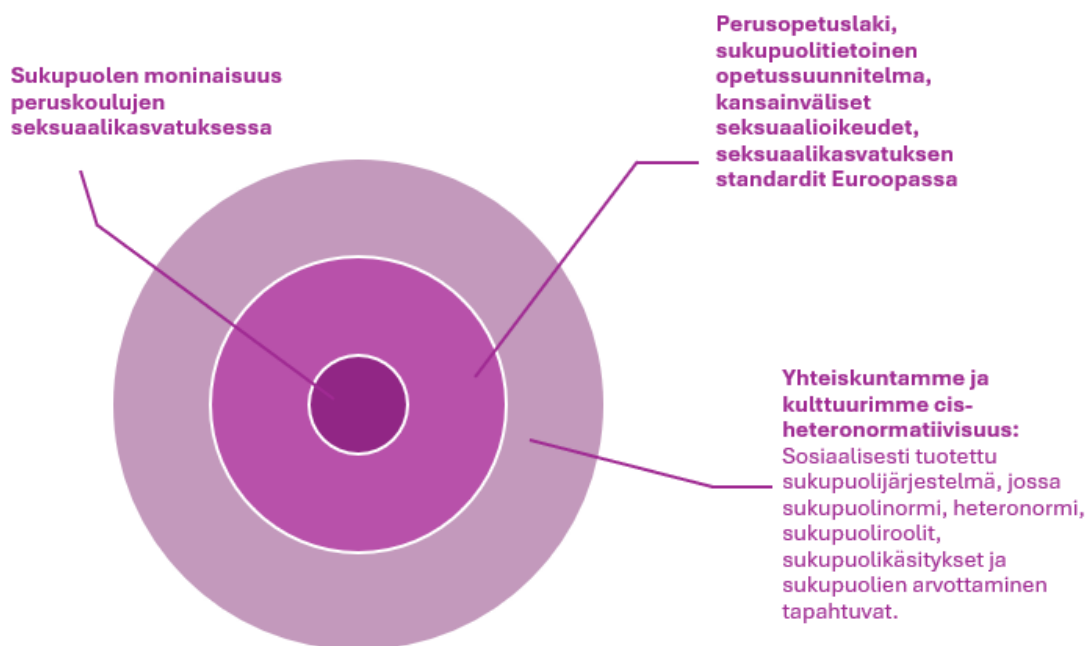
Salonen ym. (2024, 184) esittävät, että sukupuoli on sosiaalisesti, yhteiskunnallisesti ja kulttuurisesti rakentunutta. Käsitteemme sukupuolesta ovat siis sidoksissa aikaan ja paikkaan, jolloin sukupuolikäsityksiämme ohjaavat erilaisten yhteisöjen sosiaaliset, poliittiset ja kulttuuriset käytännöt esim. perheiden, koulujen, työpaikkojen ja valtioiden tasolla. Tätä elämässä monilla eri tasoilla kyseenalaistamattomasti toimivaa systeemiä kutsutaan sukupuolijärjestelmäksi. (Salonen ym. 2024, 184.) Tämän näkökulman pohjalta kaksinapainen sukupuolikäsitys on sosiaalisesti tuotettua ja rakentunutta, jolloin sukupuolen käsittäminen voi myös

yhteiskunnallisesti muuttua sekä yhdenvertaisempi seksuaalikasvatus sen myötä mahdollistua.

Judith Butler (1999) esittää, että sukupuoli on toimintaa, mikä syntyy toistoista, joissa noudatetaan tiettyjä eleitä ja liikkeitä, jotka on perinteisesti liitetty naiseksi tai mieheksi syntymiseen liittyviin fysiologisiin ominaisuuksiin. Sukupuolta voidaan tehdä, muokata ja esittää monilla eri tavoilla. Butlerin teorian pohjalta sukupuoli ei siis ole vain se mitä olemme, vaan yhtä paljon se, mitä me teemme. Hänen mukaansa sukupuolen ilmentäminen elekielen ja tekojen kautta on opittua, jolloin se ei tapahdu yksilöiden vapaasta tahdosta. (Butler 1999.) On huomionarvoista, että tällöin cis-heteronormatiivisuus ei ole haitallista vain sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöille, vaan myös cis-heteronormin sisällä oleville henkilöille asettaen heidät tiettyyn kapeaan maskuliiniseen tai feminiiniseen muottiin.

Normit ovat taustalla arkipäiväisissä valinnoissamme lähtien siitä, minkälainen vaatetus kuuluu millekin sukupuolelle, mistä eri sukupuolet saavat kiinnostua, mitä harrastaa ja missä oppiaineissa olla hyviä. Implisiittisesti it-ala kuuluu miehille ja hoiva-ala naisille. (Karvinen 2021, 23.) Cis-heteronormatiivisuudessa ei siis ole tilaa erilaisille tavoille ilmentää edes mieheyttä tai naiseutta. Esimerkiksi Suomessa tasa-arvobarometrin mukaan joka kolmas oppilas on huomannut oppimateriaaleissa oletuksia siitä, millaisia naisten ja miesten tulisi olla (Karvinen 2021, 33).

Jotta sukupuolen moninaisuus voidaan huomioida luontevasti opetuksessa, vaatii se olemassa olevien normien purkamista. Normien, cis-heteronormatiivisen ajattelun, sukupuoliroolien, -käsitysten ja näiden arvottamisen ollessa sosiaalisesti, yhteiskunnallisesti ja kulttuurisesti rakentuneita, niiden purkaminen tulee tapahtua samoilla tasoilla. Normien purkaminen vaatii yhtä monimuotoisia lähestymistapoja kuin niiden muodostuminen. Tutkin aineistostani myös, onko olemassa poikkeuksia cis-heteronormatiivisiin käytäntöihin. Havainnollistan teoreettista viitekehystä ja sen käsitteiden hierarkkista suhdetta alla olevassa kuviossa. (Kuvio 1.)



Kuvio 1. Teorettinen viitekehys: cis-heteronormatiivisuus ja sukupuolen moninaisuus.

## 4 KIRJALLISUUSKATSAUKSEN TOTEUTUS

### 4.1 Kuvaileva kirjallisuuskatsaus

Opinnäytetyöni tutkimusmenetelmä on narratiivinen eli kuvaileva kirjallisuuskatsaus, joka on yksi yleisimmin käytetyistä katsaustyypeistä (Salminen 2011, 6). Hanna Vilka (2023) kuvaa teoksessaan Kirjallisuuskatsaus metodina, opinnäytetyön osana ja tekstilajina kirjallisuuskatsauksen olevan monimenetelmällinen ja analyyttinen tutkimustapa, jossa tutkitaan alkuperäistutkimuksia. Kirjallisuuskatsauksissa olemassa olevaa tietoa tunnistetaan, arvioidaan, tulkitaan ja yhdistetään. Katsauksissa pyritään aineistoista kriittisesti tarkastellun kokonaiskuvan muodostamiseen. (Vilka 2023.)

Kuvaileva kirjallisuuskatsaus on yleiskatsaus, jossa etsitään aineistosta vastauksia siihen, mitä ilmiöstä tiedetään, mitkä ovat sen keskeiset käsitteet ja mitkä ovat näiden käsitteiden keskinäiset suhteet. Kuvaileva kirjallisuuskatsaus mahdollistaa laajan yleiskuvan antamisen tutkittavasta aiheesta, sen tilasta tieteenalalla sekä tunnistamaan lisätutkimuksen tarpeen aiheesta. Tutkimuskysymyksiin tuotetaan valitulla aineistolla laadullinen vastaus. (Salminen 2011, 6; Kangasniemi ym. 2013; Vilka 2023.) Kirjallisuuskatsauksen toteuttamisen vaiheisiin kuuluu tutkimuskysymysten muodostaminen, järjestelmällinen aineiston hakuprosessi, aineiston valikoiminen, valikoidun aineiston kriittinen lukeminen, arviointi ja muistiinpanojen kirjaaminen, saatujen tietojen vertailu ja yhdistely uuden tiedon luomiseksi sekä tulosten tarkastelu (Kangasniemi ym. 2013, 294; Vilka 2023). Vaikka katsauksen toteutus jaotellaan vaiheisiin, ne etenevät prosessissa osittain päällekkäisesti (Kangasniemi ym. 2013, 294).

Minua on kiinnostanut tutkia tiettyjä kysymyksiä, siksi tutkimuskysymysten muodostaminen on ollut ehkä tärkein osa katsausprosessia. Ennalta määritetyt tutkimuskysymykset ovat olleet lähtökohtana aineiston hakusanojen ja -kriteerien muodostamiselle sekä koko hakuprosessille. Kirjallisuuskatsauksessa haetaan aineistosta vastauksia tutkimuskysymyksiin. On tärkeää pitää tutkimuskysymykset mielessä läpi koko prosessin esim. katsauksen tunnistamisvaiheessa, sisäl-

lys- ja poissulkukriteerien määrittelyssä ja valikoitujen tutkimusten laadun arvioinnissa, jotta se, mitä on tutkimassa, pysyy selkeästi mielessä. (Vilka 2023.) Tässä opinnäytetyössä hyödynsin tutkimuskysymyksiä kaikissa edellä mainituissa vaiheissa, mikä selkeytti prosessin kulkua ja mahdollisti opinnäytetyölle käytettävissä olevassa ajassa kartoittaa relevantti tutkimuskirjallisuus valtavasta määrästä tutkimuksia.

Aineiston valinnassa keskeistä on pohtia, mikä aineisto vastaa parhaiten tutkimuskysymyksiin sekä asetettuun tavoitteeseen ja tarkoitukseen (Kangasniemi ym. 2013, 295; Vilka 2023). Riippumatta kirjallisuuskatsauksen tyypistä hakuprosessissa pyritään läpinäkyvyyteen, jäseneltävyyteen, tarkkuuteen ja kattavuuteen suhteessa tutkimuskysymyksiin (Vilka 2023). Aineiston valinta voidaan toteuttaa kahdella eri tavalla: implisiittisesti tai eksplisiittisesti. Valintatapojen erot suhteessa toisiinsa löytyvät erityisesti niiden systemaattisuudesta ja raportointitavoista. Implisiittisessä aineiston valinnassa aineiston luotettavuus ja osuvuus tuodaan ilmi opinnäytetyön tekstin argumentaatiossa, eikä siinä kuvata sisäänotto- ja poissulkukriteereitä tai tietokantoja, mistä aineisto on peräisin. Eksplisiittinen aineiston valinta toteutetaan systemaattisen kirjallisuuskatsauksen tavoin, jolloin aineiston valintaprosessi kuvataan tarkasti ja siinä hyödynnetään aika- ja kielirajauksia. Tärkein peruste valintaprosessissa on kuitenkin valitun aineiston sisällöllinen anti ja sen suhde muihin tutkimuksiin. (Kangasniemi ym. 2013, 295–296.) Toteutin aineiston valinnan tässä opinnäytetyössä eksplisiittisesti, koska halusin osoittaa tutkimusprosessin luotettavuutta kuvaamalla vaiheita mahdollisimman tarkasti ja läpinäkyvästi.

Kuvailevissa kirjallisuuskatsauksissa aineiston analyysi on menetelmässä keskeinen vaihe, missä vastataan tutkimuskysymyksiin kuvaillen ja uusia johtopäätöksiä luoden huolellisesti valitun aineiston avulla. Tavoitteena ei siis ole esitellä aineistoa, vaan rakentaa aineiston sisäistä vertailua, analysoida olemassa olevan tiedon heikkouksia ja vahvuuksia sekä tehdä laajempia johtopäätöksiä. Viimeiseksi kuvailevassa kirjallisuuskatsauksessa pohditaan sen tuloksia. Vaihe pitää sisällään menetelmällistä ja sisällöllistä pohdintaa sekä tutkimuksen etiikan ja luotettavuuden arviointia. Pohdintaosuudessa on oleellista koota ja tiivistää katsauksesta nousseet keskeiset tulokset, joita voidaan tarkastella esimerkiksi suh-

teessa laajempaan yhteiskunnalliseen kehykseen. Lopuksi voidaan pohtia tulevaisuuden haasteita ja siihen liittyviä kysymyksiä sekä muodostaa jatkotutkimusehdotuksia ja kuvata niiden haasteita. (Kangasniemi ym. 2013.)

## 4.2 Aineiston haku ja valinta

Aloitin aineiston haku- ja valintaprosessin pohtimalla ja kokeilemalla alustavia hakutermejä suomen ja englannin kielillä laajasti eri tietokantoihin sosiaalialalta, yhteiskuntatieteistä, sosiologiasta, psykologiasta ja kasvatustieteistä. Alustavat hakutermit olivat (seksuaalikasvatus AND "sukupuolen moninaisuus") ja ("sexual education" AND "gender variance"). Tutustuin alustavien hakujen myötä löytyneisiin aineistoihin tutkimalla niiden otsikoita ja tiivistelmiä. Huomasin, että hakulausekkeita oli tarkennettava, sillä hakutulosten aineistot keskittyivät enemmän naissukupuolen kuin sukupuolivähemmistöjen tutkimiseen seksuaalikasvatuksen kontekstissa. Aineiston valintaa haastaakin se, että käsitteet ja tutkimukset ulottuvat monille eri tieteenaloille.

Näiden huomioiden jälkeen aloin määrittämään hakukriteerieni reunaehdot ja sekä muodostamaan opinnäytetyöni tutkimuskysymysten kannalta keskeisiä hakusanoja ja -lausekkeita. Hyödynsin hakusanojen ja -lausekkeiden määrittelyvaiheessa Yleistä suomalaista asiasana- ja ontologiapalvelu Fintoa hakusanojen muokkaamiseen ja määrittämiseen. Toistin hakuja sekä muokkasin ja täsmensin hakulausekkeita niin kauan, kunnes hakutulosten määrä oli hallittavissa ja otsikot sekä tiivistelmät vaikuttivat koskevan opinnäytetyöni aihetta.

Lopullisissa hauissa käyttämäni suomenkieliset hakusanat olivat seksuaalikasvatus, kokonaisvaltainen seksuaalikasvatus, sukupuolen moninaisuus, sukupuolivähemmistö\*, yhdenvertai\* ja inklusi\*. Näistä muodostin hakulausekkeiksi (seksuaalikasvatus OR "kokonaisvaltainen seksuaalikasvatus") AND ("sukupuolen moninaisuus" OR sukupuolivähemmistö\*) AND (yhdenvertai\* OR inklusi\*). Käyttämiäni englanninkielisiä hakusanoja oli enemmän, sillä huomasin alustavia hakuja tehdessäni, että englanninkielinen termistö oli laajempi ja sisälsi enemmän synonyymejä. Hakusanani olivat gender diversity, gender representation, gender variance, gender, sexual education, sex education, sexuality education, comprehensive sexual education ja inklusi\*.

Huomasin useissa opinnäytetyön aiheeseeni sopivissa hakutuloksissa toistuvan lyhennetermin “LGBTQ” (lesbian, gay, bisexual, transgender, queer tai questioning), joten lisäsin sen vielä hakusanaksi, vaikka se sisältää myös seksuaalisen suuntautumisen moninaisuuteen liittyviä sanoja. Lopullisiksi englannin kielisiksi hakulausekkeiksi muodostin (LGBTQ OR “gender diversity” OR “gender representation” OR “gender variance” OR gender) AND (“sexual education” OR “sex education” OR “sexuality education” OR “comprehensive sexual education”) AND inclus\*.

Seuraavaksi muodostin aineistojen sisäänotto- ja poissulkukriteerit. Kriteerien määrittelyssä tärkeintä oli se, että aineisto vastaa tutkimuskysymyksiin. Aineiston sisällön kannalta myös aikarajojen asettaminen oli oleellista. Aikarajoituksilla halusin varmistaa, että katsauksessani käytetty aineisto on mahdollisimman ajankohtaista, sillä hakuja tehdessäni ymmärsin sukupuolen moninaisuuden tutkimuksen ulottuvan kauas historiaan. Muita tärkeitä kriteerejä aineiston valinnassa olivat kieli ja maksuttomuus. Halusin rajata kielet suomeen ja Englantiin, sillä halitsen nämä kielet parhaiten ja pystyin näin minimoimaan mahdolliset aineiston väärintulkinnat. Koska opinnäytetyöprosessillani ei ole rahoitusta, aineiston maksuttomuus muodostui myös kriteeriksi.

Aineistojen sisäänottokriteerit:

- Kielenä suomi tai Englanti
- Julkaistu vuosina 2015–2025
- Vastaa tutkimuskysymyksiini
- Maksuton

Aineistojen poissulkukriteerit:

- Kielenä joku muu kuin suomi tai Englanti
- Julkaistu ennen vuotta 2015
- Ei vastaa tutkimuskysymyksiini
- Maksullinen

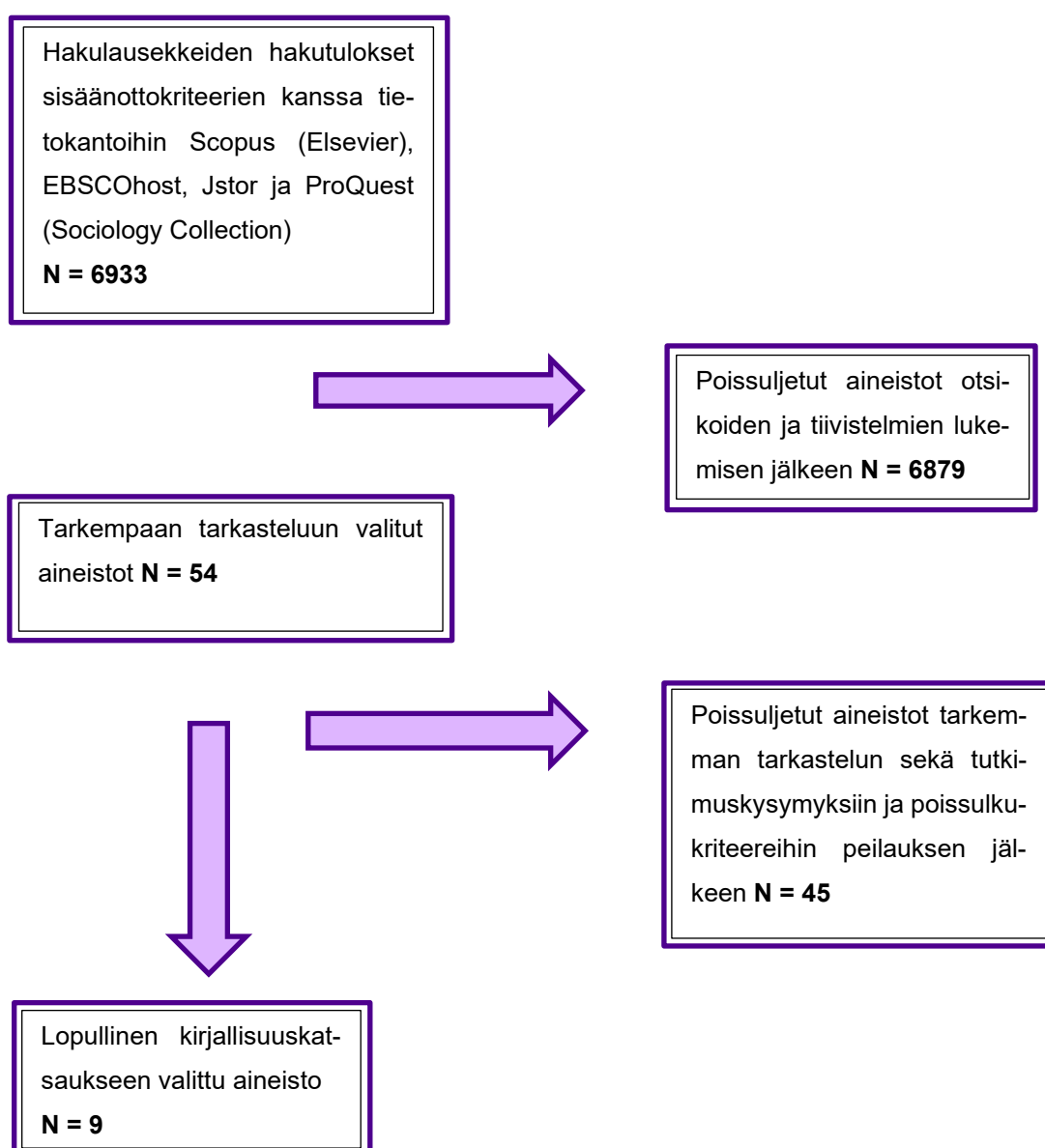
Tehtyäni hakuja edellä mainituilla hakulausekkeilla sisäänotto- ja poissulkukriteerien kanssa useisiin eri tietokantoihin rajasin pois sellaiset tietokannat, joista tuli epärelevanttilta tuntuvia tuloksia suhteessa opinnäytetyöni aiheeseen. Rajauksen

jälkeen jatkoin aineiston etsimistä neljässä eri tietokannassa. Nämä tietokannat olivat Scopus (Elsevier), EBSCOhost (Education Research Complete, Humanities International Complete ja Sociology Source Ultimate), Jstor ja ProQuest (Sociology Collection). Näistä tietokannoista sain tuloksia muodostamillani hakulausekkeilla ja hakukriteereillä yhteensä 6933. Lähdin edelleen karsimaan aineiston määrää tutustumalla niiden otsikoihin ja tiivistelmiin. Karsin tarkastelusta yhteensä 6879 hakutulosta, sillä ne eivät otsikoiden ja tiivistelmien perusteella vaikuttaneet vastaavan opinnäytetyöni tutkimuskysymyksiin.

Karsimisen jälkeen tutustuin tarkemmin yhteensä 54 englanninkieliseen lähteeseen, joita peilasin asettamiini tutkimuskysymyksiini sekä sisäänotto- ja poissulkukriteereihin. Tutkimuskysymyksiini vastaavia vertaisarvioituja suomenkielisiä tutkimusraportteja, artikkeleita tai katsauksia ei näillä hakulausekkeilla ja rajauksilla löytynyt. Löysin suomenkielisiä Pro gradu -tutkielmia, jotka vastasivat tutkimuskysymyksiini, mutta en valinnut niitä analyysini, koska halusin löytää vielä vahvempia lähteitä. Englanninkielisissä aineistoissa oli kuvattu ja tutkittu aihetta kattavammin kuin suomenkielisissä Pro gradu -tutkielmissä. Analysoitavakseni valitusta aineistosta löytyi tutkimuksia esim. länsimaista, joissa seksuaalikasvatuksen suuntaviivat ovat samankaltaisia kuin Suomessa. Aineistooni päätyi yksi Suomessa tehty tutkimus, joka raportoitiin myös englannin kielellä. Aineistoni on suurimmaksi osaksi kansainvälistä, mutta niin ovat myös seksuaalikasvatuksen suuntaviivat ja ohjeistukset, joiden mukaan myös suomalaista seksuaalikasvatusta tarjotaan.

Tarkemman tarkastelun jälkeen poissuljin vielä 45 aineistoa edellä kuvatuin perustein. Näin lopulliseen analysoitavaan aineistoon jäi yhteensä yhdeksän englanninkielistä tutkimusta ja tutkimusartikkelia. Havainnollistan hakuprosessini vaiheita vuokaaviossa mukailten Stefano Eleuterin, Marta Girardin, Rossella Spadolani ja Elisabetta Todaron tutkimuksessa käytettyä vuokaaviota (Kuvio 2.). Loin katsaukseen valitsemastani aineistosta lisäksi taulukon liitteisiin (Liite 1.), johon kokosin tiedot tutkimusten tekijöistä, otsikoista, julkaisuvuosista, aineistojen tarkoituksesta, menetelmästä ja keskeisimmistä tuloksista sekä maista, missä ne toteutettiin.

Lisäksi tietokannoista löytyi muutamia todella mielenkiintoisia teoksia ja tutkimuksia, kuten Steven Hobaican, Kyle A. Schofieldin, Gregory H. Keiserin ja Paul Kwonin (2023) kirjoittama *Queering Sexuality Education - Current Research and Future Directions* teoksessa *Sex education Research – A look between the sheets* sekä Christopher Boylen ja Kelly-Ann Allenin (2023) *LGBTQ relationships and sex education for students* teoksessa *Research for inclusive quality education – Leveraging belonging, inclusion, and equity*. Nämä olisivat tiivistelmien perusteella vastanneet tutkimuskysymyksiini, mutta Tampereen korkeakouluilla ei ollut oikeutta niihin ja ne olivat maksullisia, joten en voinut valita niitä osaksi analysoitavaa aineistoani.



Kuvio 2. Aineiston haku & valinta (Eleuteri ym. 2024, 4; muokattu).

### 4.3 Aineiston analyysi

Analysoin aineistoni teemoittelemalla eli tekemällä teema-analyysin. Teemoittelu on yksi laadullisen sisällönanalyysin muodoista, jolla aineistosta tuodaan esiin tutkimustehtävän näkökulmasta keskeisiä teemoja ja toistuvia ominaisuuksia. (Juhila 2021.) Teemoittelua tehdään yleensä aineistolähtöisesti, mutta sitä voi tehdä myös teorialähtöisesti jonkin viitekehyksen tai teorian mukaan ohjautuen (Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2006). Teemoittelen aineistoni teorialähtöisesti opinnäytetyöni cis-heteronormatiivisuuden viitekehyksen pohjalta. Tutkimuskysymykseni myös ohjasivat teemojen muodostumista.

Teemoittelun voi toteuttaa monin eri tavoin, mikä tarkoittaa sitä, että toteutustapa perustuu tutkijan omiin valintoihin eli tutkimusasetelman kriteereihin. Onkin tärkeää tiedostaa, että tuloksissa nostetut teemat pohjautuvat aina tutkijan omiin tulkintoihin aineistosta. (Puusa & Juuti 2020.) Tarkastelin aineistoa kahden tutkimuskysymykseni kautta läpi analyysivaiheen. Luin aineiston läpi tarkasti useaan kertaan, kunnes sain kaiken siitä nousevan oleellisen tiedon ja kiinnostavat havainnot kirjattua muistiinpanoihin erilliselle Word-tiedostolle.

Teemoittelussa tarkastellaan kiinnostavia teemoja useaan otteeseen niiden merkityksen varmistumiseksi. Tämä auttaa ymmärtämään sekä teemojen sisäistä rakennetta että niiden välisiä suhteita. (Puusa & Juuti 2020.) Muistiinpanojen ja havaintojen huolellisen kirjaamisen jälkeen aloin etsimään aineistossa toistuvia elementtejä, joista muodostin teemoja. Merkitsin teemat muistiinpanomateriaaliin värikoodein, mitä havainnollistan kuviossa. (Kuvio 3.)

Värikoodauksen jälkeen luin muistiinpanot ja aineiston vielä uudelleen haastaen muodostamiani teemoja varmistuakseni valinnoistani. Osa teemoista nousi aineistosta esiin hyvin selkeästi. Osa teemoista puolestaan karsiutui päällekkäisyyksien vuoksi, jolloin yhdistin ne yhdeksi teemaksi, kuten ”kielen ja opetuskäytäntöiden kehittäminen moninaisemmiksi” ja ”luokkahuoneiden ja opetussuunnitelmien kehittäminen” -teemoista muodostui ”moninaisuuden todellinen sisällyttäminen” -teema.

Kuvaan aineistosta nousseet keskeiset teemat ja niiden sisällön tarkemmin Tulokset -osiossa tutkimuskysymysten mukaan muodostuneiden otsikoiden ”Sukupuolen moninaisuus seksuaalikasvatuksessa” ja ”Sukupuolivähemmistöjen inklusiivisuutta lisääviä tekijöitä seksuaalikasvatuksessa” alla.

Kuvio 3. Aineiston teemat, teemoittelun värikoodaus ja sitaattit.

Teema ja värikoodaus	Sitaattiesimerkki aineistosta
Näennäinen inklusiivisuus	”Luke muistaa vain yhden päivän, jolloin vieras saapui opettamaan LGBTQ-aiheita yläasteella.” – Hobaica ym. 2019, 367.
Cis-heteronormatiivisuus	”Tieteellisen kirjallisuuden mukaan seksuaalikasvatus on tehokkaampaa heteroseksuaalisille nuorille kuin LGBTQIA+-nuorille.” – Eleuteri ym. 2024, 2.
Episteeminen tietämättömyys	”Ehkä silmiinpistävintä on, että LGBTQIA+ -identiteettien pinnallinen sisällyttäminen havainnollistaa sitä, miten episteeminen tietämättömyys toimii symbolisen tunnustamisen kautta yhdistettynä marginalisoitujen tietojen, näkökulmien ja elettyjen todellisuuksien systemaattiseen marginalisointiin.” - Rossouw 2023, 34.
Opettajien tukeminen ja opettajakoulutuksen kehittäminen	”Tarvitaan lisää koulutusta, tukea ja ohjausta, jotta opettajat pystyvät integroimaan edellä mainitut suositukset.” – Jarpe-Ratner 2020, 294.
Moninaisuuden todellinen sisällyttäminen	”Kielellisen itsemääräämisoikeuden kunnioittaminen käytännössä edellyttää, että ihmisiltä kysytään nimenomaisesti heidän kielivalinnoistaan, ei vain pronomineista, vaan myös seksuaaliterveyden yhteydessä heidän mieluiten käyttämästään kielestä puhuttaessa kehoista ja sukuelimistä.” – Tordoff ym. 2020, 159.

## 5 TULOKSET

### 5.1 Sukupuolen moninaisuus seksuaalikasvatuksessa

Ensimmäisessä tutkimuskysymyksessäni hain vastausta siihen, miten sukupuolen moninaisuutta käsitellään katsaukseen valitussa aineistossa peruskoulujen seksuaalikasvatuksen kontekstissa. Aineistosta ilmenee, että peruskoulujen seksuaalikasvatuksessa on useita haasteita sukupuolen moninaisuuden käsitteilyssä, vaikka sukupuolivähemmistöjä kokonaisvaltaisesti huomioivan seksuaalikasvatuksen tarve tunnistetaan (Hobaica, Schofield & Kwon 2019, 359; Jarpe-Ratner 2020, 284; Ellis & Bentham 2021, 711; Rossouw 2023, 25; Schindele, Källberg, Josefsson & Lindroth 2023, 567).

Esimerkiksi Sonja J. Ellis ja Ryan M. Bentham (2021) esittävät tutkimuksessaan *Inclusion of LGBTIQ perspectives in school-based sexuality education in Aotearoa/New Zealand: an exploratory study*, että sukupuolivähemmistöt huomioivan seksuaalikasvatuksen opettaminen on tärkeää lukuisista syistä. Inklusiivisessa opetuksessa on kysymys sosiaalisen oikeudenmukaisuuden toteutumisesta. Jokaisessa luokahuoneessa voi olla vähemmistöön kuuluva henkilö tai vähemmistöön kuuluvan läheinen. (Ellis & Bentham 2021, 711.) Koska sukupuolivähemmistöihin kuuluvat ovat yhteiskunnissa marginaalisessa asemassa, he kohtaavat enemmän turvattomuutta, väkivaltaa, kiusaamista sekä haasteita yhteisöihin kiinnittymisessä ja mielenterveydessä verrattuna sukupuolienemmistöihin (Gegenfurtner & Gebhardt 2017, 217; Jarpe-Ratner 2020, 284; Ellis & Bentham 2021, 711; Eleuteri ym. 2024, 2). Sukupuolen moninaisuuden näkyvyydellä seksuaalikasvatuksessa voidaan vähentää sukupuolivähemmistöjen kokemaa syrjintää ja stigmoja (Ellis & Bentham 2021, 711) ja parantaa heidän hyvinvointiaan sekä lisätä kouluympäristöjen turvallisuutta (Gegenfurtner & Gebhardt 2017, 218).

Andreas Gegenfurtner ja ja Markus Gebhardt (2017, 216) toteavat kirjallisuuskatsauksessaan *Sexuality education including lesbian, gay, bisexual, and transgender (LGBT) issues in schools* sukupuolen moninaisuuden sisällyttämisen seksuaalikasvatukseen olevan edelleen kiistanalainen kysymys. Samanlaisia

havaintoja ovat tehneet myös Ellis ja Bentham. Suuressa osassa länsimaista ollaan edelleen pidättyväisiä vähemmistönäkökulmien sisällyttämiseen. Taustalla vaikuttavat argumentit, joiden mukaan sukupuolen moninaisuuden ilmaisemisen ei koeta olevan linjassa perinteisten, uskonnollisten tai kulttuuristen näkökulmien kanssa. (Ellis & Bentham 2021, 710.)

Esimerkiksi Italiassa sukupuoli-identiteetin käsittely on herättänyt vastustusta, erityisesti alakouluissa (Eleuteri, Girardi, Spadola & Todaro 2024, 3). Yhdysvalloissa osavaltioiden politiikat, jotka koskevat sukupuolen moninaisuuden sisällyttämistä seksuaalikasvatukseen, eroavat suuresti toisistaan. Vain seitsemässä osavaltiossa vaaditaan moninaisten sukupuoli-identiteettien sisällyttämistä (Tordoff ym. 2020, 153) samaan aikaan, kun seitsemässä osavaltiossa puolestaan kielletään sukupuolen moninaisuutta tukevat opetussuunnitelmat kokonaan (Hobaica ym. 2019, 360). Stonewall School Reportin mukaan myös Britanniassa sukupuolivähemmistöihin liittyvää tietoa on suurimmaksi osaksi jätetty pois koulujen seksuaalikasvatuksesta (Gegenfurtner & Gebhardt 2017, 216).

Sukupuolen moninaisuuden sisällyttämiseen liittyvissä haasteissa voi olla useita taustatekijöitä. Esimerkiksi empiirisen tutkimusnäytön mukaan heteronormatiiviset sekä homo- ja transfobiset uskomukset ovat yhteydessä alhaisempaan koulutustasoon ja älykkyydosamäärään sekä korkeampaan uskonnollisuuden ja poliittisen konservatiivisuuden tasoon. On kuitenkin huomioitava, että kielteiset asenteet sukupuolivähemmistöjä kohtaan ovat osa laajempaa ilmiötä, jolloin niitä esiintyy myös korkeammin koulutettujen, vähemmän uskonnollisten ja liberaalimmin ajattelevien henkilöiden yhteisöissä. (Gegenfurtner & Gebhardt 2017, 217.) Tunnistin aineistosta kolme teemaa, jotka kuvaavat sitä, miten sukupuolen moninaisuutta käsitellään peruskoulujen seksuaalikasvatuksen kontekstissa. Nämä teemat ovat näennäinen inklusiivisuus, cis-heteronormatiivisuus ja episteeminen tietämättömyys.

Näennäisellä inklusiivisuudella tarkoitetaan tässä työssä sukupuolen moninaisuuden pinnallista käsittelemistä sekä huonoa käytännön toteutusta opetussuunnitelmissa ja ohjelmissa, joiden tarkoituksena on lisätä seksuaalikasvatuksen inklusiivisuutta. Ellis ja Bentham (2021) toteavat tutkimuksensa tuloksissa, että vain noin kolmasosa (n=20, 35,7 %) tutkimukseen osallistuneista oppilaista kertoi

seksuaalikasvatuksensa sisältäneen sukupuolen moninaisuuteen liittyvää tietoa (Ellis & Bentham 2021, 714), vaikka Aotearoa/Uudessa-Seelannissa on otettu vuonna 2015 käyttöön opetussuunnitelma, johon sukupuolen moninaisuus on selkeästi sisällytetty. Opetussuunnitelman suuntaviivoissa mainitaan, että on tärkeää tunnustaa transsukupuoliseksi, intersukupuoliseksi ja muuksi sukupuoleksi identifioituvien oikeudet ja että, ohjelmat vuosiluokille 9–10 vahvistavat sukupuoli-identiteettiä. (Ellis & Bentham 2021, 709.) Käytäntö on kuitenkin erilainen:

*”Huolimatta poliittisista suuntaviivoista, jotka koskevat -- sukupuolen moninaisuuden sisällyttämistä, tämä seksuaalikasvatuksen näkökohta näyttää toteutuvan harvoin käytännössä; havainto, joka on yhteneväinen muualla tehtyjen viimeaikaisten tutkimusten kanssa. Lisäksi laadullisten vastausten analyysimme osoittaa, että vaikka -- sukupuolen moninaisuutta koskeva sisältö sisällytetään, se esitetään usein pinnallisesti tai ilman riittävää tietoa aiheesta.” – Ellis & Bentham (2021, 717.)*

Jane Rossouw (2023) on tehnyt kriittisessä diskurssianalyysissään Representations of Gender and Sexual Diversity in Life Orientation Comprehensive Sexuality Education samankaltaisia havaintoja, joita hän kuvaa sosiaalisen muutoksen iluusioksi. Hänen mukaansa koulujen seksuaalikasvatusmateriaaleissa painotettiin inklusiivisuutta ja poikkeavuutta sortavista keskusteluista mutta todellisuudessa hallitsevia narratiiveja perinteisistä sukupuoli-identiteeteistä sekä patriarkalisista rakenteista vahvistettiin jatkuvasti tai epäsuorasti esimerkiksi korostamalla moninaisuuden epänormaaliutta. (Rossouw 2023, 27.) Lisäksi Stefano Eleuteri, Marta Girardi, Rossella Spadola ja Elisabetta Todaro (2024, 1) muistuttavat kirjallisuuskatsauksessaan Inclusion Goals: What Sex Education for LGBTQIA+ Adolescents? että huolimatta opetussuunnitelmiin tehdyistä muutoksista viime vuosina, ne koskevat enimmäkseen sukupuolen moninaisuuden parempaa tunnustamista kuin moninaisten identiteettien aktiivista osallistamista. Ohjelmat, jotka pyrkivät inklusiivisempaan seksuaalikasvatukseen sisältävät aukkoja erityisesti ihmissuhdeasioiden käsittelyssä (Eleuteri ym. 2024, 3).

Anna ChuChu Schindele, Henrik Källberg, Kristina Areskoug Josefsson ja Malin Lindroth (2023) mainitsevat tutkimuksessaan Perceived knowledge gained from

school-based sexuality education – results from a national population-based survey among young people in Sweden, että Ruotsissa otettiin vuonna 2022 käyttöön opetussuunnitelma, jonka tavoitteena on ollut vahvistaa faktoihin ja arvoihin perustuvaa ymmärrystä identiteetistä, terveydestä, sukupuolten välisestä tasa-arvosta, valtarakenteista, seksuaalisuudesta ja ihmissuhteista. Opetussuunnitelmassa esitetään, että ruotsalaisen koulupohjaisen seksuaalikasvatuksen on autettava oppilaita kehittämään ymmärrystä sekä omista että muiden oikeuksista. Siinä ei kuitenkaan puhuta nimenomaisesti sukupuolivähemmistöihin kuuluvien oikeudesta tulla osallisiksi. (Schindele ym. 2023, 567.) Ellis & Bentham (2021) toteavatkin, ettei suuri osa annetusta seksuaalikasvatuksesta täytä kansallisissa ohjeissa määriteltyjä vaatimuksia, jolloin useat opetussuunnitelmiin liittyvät ongelmat saattavatkin johtua itse ohjeista.

Analyysiini valituista aineistoista jokaisessa korostettiin peruskoulujen seksuaalikasvatuksen cis-heteronormatiivisuutta, mikä toistui niin tutkimuksen taustoittamisissa kuin tuloksissa (Gegenfurtner & Gebhardt 2017; Hobaica ym. 2019; Jarpe-Ratner 2020; Tordoff ym. 2020; Ellis & Bentham 2021; Rossouw 2023; Schindele ym. 2023; Eleuteri ym. 2024; Lehtonen, Puutio, Pihkala & Huuki 2024). Cis-heteronormatiivisuus nousikin selkeästi tämän katsauksen hallitsevaksi teemaksi ja keskeisimmäksi tulokseksi. Steven Hobaica ym. (2019) tutkivat tutkimuksessaan "Here's Your Anatomy ... Good Luck": Transgender Individuals in Cisnormative Sex Education transsukupuolisten kokemuksia saamastaan seksuaalikasvatuksesta. Tutkimuksen tulosten mukaan seksuaalikasvatus koettiin riittämättömänä, sukupuolittuneena sekä transidentiteettejä poissulkevana ja leimaavana.

Aineistossa todetaan seksuaalikasvatuksen ja siinä käytetyn kielen johdonmukaisesti keskittyvän sukupuolien binäärisyyteen, jolloin ei-binääriset sekä transsukupuoliset identiteetit jätetään huomioimatta. (Hobaica ym. 2019, 366; Tordoff ym. 2020, 153; Rossouw 2023; Eleuteri ym. 2024) Esimerkiksi Eleuteri ym. (2024, 6) kertovat, että anatomisia ja biologisia näkökulmia käsitellään seksuaalikasvatusohjelmissa usein jakamalla luokat binäärisen sukupuolikriteerin eli poi-

kien ja tyttöjen mukaan, mikä johtaa sukupuolivähemmistöihin kuuluvien oppilaiden poissulkemiseen. Hobaica ym. (2019) kuvaavat tutkimuksessaan erään haastatteluunsa osallistuneen nuoren kokemuksia cis-heteronormatiivisesta seksuaalikasvatuksesta seuraavasti:

*”Athena, joka identifioituu ei-binääriseksi, tiivistä kokemuksensa: ’Pojilla on penikset, tytöillä vaginat... Seksuaalikasvatus määrittää ihmiset ’sinä olet poika’ tai ’sinä olet tyttö’, [mikä on] todella vahingollista ihmisille, jotka eivät identifioitu pojaksi tai tytöksi.’” – Hobaica ym. (2019, 366.)*

Jukka Lehtonen, Eveliina Puutio, Suvi Pihkala ja Tuija Huuki (2024) kuvaavat tutkimusartikkelissaan Navigating with pre-teenage children for sexuality education, että Suomea pidetään johtavana maana sukupuolten tasa-arvon osalta lainsäädäntömme ja koulutuspolitiikkamme takia, mutta silti monia tasa-arvo-ongelmia esiintyy muiden tutkimusten mukaisesti erityisesti koskien sukupuolivähemmistöjä (Lehtonen ym. 2024, 605):

*”Suomen perusopetuksessa seksuaalikasvatukseen liittyvät teemat käsitellään pääasiassa biologisesta näkökulmasta, ja niihin kiinnitetään huomiota murrosiän, kehon kehityksen ja lisääntymisen osalta tavalla, joka tyypillisesti korostaa cis-normatiivista sukupuolijärjestelmää ja heteroseksistisiä oletuksia. -- Kun tämä ajattelutapa ohjaa seksuaalikasvatusta, herää kysymys siitä, onko tarjottu tietoa tarkkaa, tieteellisesti perusteltua ja arvostelematonta.” – Lehtonen ym. (2024, 603.)*

Myös Ellis & Bentham (2021) huomauttavat, että anatomiaa ja fysiologiaa, ehkäisyä ja seksitautien ehkäisyä lähestytään cis-heteronormatiivisesti. Näkemystä vahvistaa edelleen Schindelen ym. (2023) tutkimuksen tulokset, missä ei-binääriset nuoret ilmoittivat eniten saaneensa koulupohjaisesta seksuaalikasva-

tuksesta puutteellista tai olematonta tietoa kehosta, seksuaalisuudesta, suhteista, sukupuolten välisestä tasa-arvosta sekä normeista ja LGBTQIA+ -näkökulmista verrattuna muita sukupuolia oleviin nuoriin (Schindele 2023, 569).

Cis-heteronormatiivisuus näyttää toistuvan seksuaalikasvatuksen kielivalinnoissa ja käytänteissä varsin systemaattisesti. Sukupuolen binääristä ymmärrystä alleviivaavat esim. seksuaalikasvatustunneilla deodoranttien, persoonallisuuksien ja henkilökohtaisten vahvuuksien sukupuolittaminen sekä avoimen seksistiset käytännöt, kuten pelkästään tyttöjen kouluttaminen murrosiästä (Hobaica ym. 2019, 366). Cis-heteronormatiivisuus korostuu myös siinä, miten seksistä opetetaan. Tieto osoitetaan heteroseksuaaleille ja cissukupuolisille opetettaessa vain penis-vaginayhdynnästä (Hobaica ym. 2019, 367; Ellis & Bentham 2021, 715), jolloin muunlaiset seksin tavat jäävät huomiotta. Ehkäisymenetelmistä kertominenkin on usein ollut puutteellista. Moni ei ole seksuaaliopetuksessa kuullut esimerkiksi sisäisistä kondomeista, pessaareista tai suuseksisuojiista. (Hobaica ym. 2019, 368.)

Vaikka seksuaalikasvatuksen cis-heteronormatiivisuus nousi aineiston keskeisimmäksi teemaksi, aineistosta löytyi tähän myös poikkeus. Elizabeth Jarpe-Ratner (2020) tutki tapaustutkimuksessaan *How can we make LGBTQ+-inclusive sex education programmes truly inclusive? A case study of Chicago Public Schools' policy and curriculum* 16 Chicagolaisen koulun opettajien käsityksiä LGBTQ+-aiheiden sisällyttämisestä opetussuunnitelmaan, opettajien toteutus käytäntöjä liittyen inklusiivisuuteen sekä sitä, miten opiskelijat kokevat opetussuunnitelman ja LGBTQ+-aiheiden ja -identiteettien sisällyttämisen. Vaikka tutkimuksen keskeisimmät tulokset viittaavat tarpeeseen järjestää inklusiivisempaa seksuaalikasvatusta, tuloksista ilmeni myös opettajien jo olemassa oleva pyrkimys inklusiiviseen opetukseen. Sukupuolen moninaisuutta ei virallisesti sisällytetä Chicagossa 9. luokan opetussuunnitelmaan, mutta monet opettajat kertoivat opettaneensa siitä 9. luokalla, koska he uskovat sen olevan tärkeää ja ymmärtävät, etteivät oppilaat saa riittävästi seksuaaliterveyskasvatusta 8. ja 10. luokilla, jolloin he halusivat lisätä kaikkien osallisuutta oppitunteihin. (Jarpe-Ratner 2020, 290–291.)

Kolmas aineistosta noussut teema on episteeminen tietämättömyys, minkä Rossouw (2023) nostaa kriittisessä diskurssianalysissään käsitteenä esiin. Muissa aineistoissa ei mainittu itse käsitettä, mutta tunnistin sen sisällöllisesti toistuvan aineistossa. Episteeminen tietämättömyys näkyy ja toistuu cis-heteronormatiivisissa käytännöissä. Sillä tarkoitetaan tiedollista tietämättömyyttä, jossa hallitsevat ryhmät rakentavat aktiivisesti tietämättömyyttä ylläpitääkseen sortoon ja marginalisaatioon perustuvia järjestelmiä ei-sääntöjen mukaisille identiteeteille sekä patriarkaalisia ideologioita. Episteemisen tietämättömyyden määritelmä sisältää kolme keskeistä näkökulmaa: 1) Valta-asemassa olevat ryhmät tuottavat tietämättömyyttä tarkoituksellisesti kieltäytymällä tunnustamasta muiden olemassaoloa, jolloin heidät voidaan pitää sorton asemassa; 2) Valta-asemassa olevat ryhmät uusintavat sortojärjestelmää tiedon tuotannolla ja poistamisella; 3) Aktiivinen tietämättömyyden tuottaminen on projekti yhteiskunnallisen muutoksen prosessien pysäyttämiseksi. (Rossouw 2023, 27.)

Esimerkiksi Tordoff ym. (2020) kuvaavat episteemistä tietämättömyyttä seuraavasti:

*”Transsukupuoliset ja ei-binääriset ihmiset kokevat häivyttämistä informaatiokäytäntöjen kautta, joita luonnehditaan ’tiedon puutteena transihmisistä ja transkysymyksistä sekä oletuksena, että tällaista tietoa ei ole olemassa, vaikka sitä saattaa olla’. Lisäksi häivyttämistä tapahtuu institutionaalisten järjestelmien kautta, joissa instituutioilta ’puuttuu käytäntöjä, jotka huomioivat transidentiteetit tai transkehot, mukaan lukien tietoisuuden puute siitä, että tällaiset käytännöt ovat jopa tarpeellisia’.” – Tordoff ym. (2020, 154).*

Tordoff ym. (2020) lisäävät, että tiedon häivyttämistä on se, kun transsukupuoliset nuoret eivät saa transsukupuolisten kehoja ja identiteettejä koskevaa inklusiivista seksuaaliterveystietoa. Ei-inklusiiviset seksuaalikasvatussuunnitelmat ovat institutionaalisen häivyttämisen tuotetta, esim. seksuaalikasvatustalouden kautta. Institutionaalisisessa häivyttämisisessä cissukupuolisten oppilaiden ja opet-

tajien seksuaalikasvatustarpeet ja mukavuus asetetaan tasapuolisen tiedon-  
saannin ja inklusiivisten opetussuunnitelmien edelle (Tordoff ym. 2020, 154.),  
mikä tuo hyvin selkeästi ilmi episteemisen tietämättömyyden tuottamisen.

Rossouw (2023) kuvaa, että seksuaalikasvatuksen oppimateriaaleissa ylläpide-  
tään episteemistä tietämättömyyttä kielellisten, kuvastollisten ja niiden järjeste-  
lyjen harkittujen valintojen kautta. Sukupuolivähemmistöjen kokemukset ja nä-  
kökulmat jätetään systemaattisesti huomioimatta tai ne käsitellään hyvin puut-  
teellisesti. Puutteellinen vähemmistönäkökulman käsittely näkyy siinä, kuinka  
kaikkia tarvittavia tietoja ei esitetä, esim. intersukupuolisuudesta mainittaessa  
puhutaan vain sukuelimistä ja niiden moninaisuudesta eikä kromosomi- ja hor-  
monitasolla olevasta moninaisuudesta, mitä intersukupuolisilla henkilöillä voi  
esiintyä. Samalla laajempi kokemusmaailma suljetaan ulos. (Rossouw 2023,  
32–34.)

Myös sukupuolivähemmistöjä koskevan tiedon marginaalinen merkittävyys ja  
ulossulkemisen hiljainen hyväksyntä osoittavat opetussuunnitelmien episteemi-  
sen tietämättömyyden. Jarpe-Ratner (2020) esittää sukupuolivähemmistöjen si-  
sällyttämisen opetussuunnitelmissa olevan vain marginaalisesti merkittävää.  
Hänen tutkimuksessaan monet oppilaat totesivat ja muutamat opettajat myönsi-  
vät sukupuolivähemmistöjen pinnallisen sisällyttämisen toiseuttavan ja margi-  
naliséivan transsukupuolisia ja ei-binäärisiä identiteettejä hiljaisesti vaikene-  
malla, millä tarkoitetaan ääneen lausumatonta hyväksyttyä hiljaisuutta. (Jarpe-  
Ratner 2020, 294.)

## **5.2 Sukupuolivähemmistöjen inklusiivisuutta lisääviä tekijöitä seksuaali- kasvatuksessa**

Toisen tutkimuskysymyksen myötä hain vastausta siihen, mitkä tekijät seksuaa-  
likasvatuksessa lisäävät sukupuolivähemmistöihin kuuluvien inklusiivisuutta.  
Vaikka aineiston mukaan peruskoulujen seksuaalikasvatuksessa on edelleen  
puutteita sukupuolivähemmistöjen huomioimisessa ja osallistamisessa, sieltä

nousi esiin lukuisia esimerkkejä siihen, miten seksuaalikasvatuksesta voidaan tehdä inklusiivisempaa. Tunnistin aineistosta tähän kysymykseen kaksi keskeistä teemaa: Opettajien tukeminen ja opettajakoulutuksen kehittäminen sekä moninaisuuden todellinen sisällyttäminen.

Eleuteri ym. (2024, 8) kuvaavat katsaukseensa valitun tutkimuksen tuloksia, missä 63,5 % tutkimukseen vastanneista esitti saneensa transfobisia kommentteja opettajilta tai muilta koulussa työskenteleviltä aikuisilta. Eri tutkimusten mukaan suurin osa koulutusalan ammattilaisista onkin ilmoittanut, ettei heillä ole riittävää tai ollenkaan tietoa sukupuolivähemmistöjen kanssa työskentelyyn tai aiheen käsittelyyn opetuksessa (Hobaica ym. 2019, 372; Ellis & Bentham 2021, 715; Eleuteri ym. 2024, 8; Lehtonen ym. 2024, 603). Tämän vuoksi on luonnollista, että opettajien tiedonlisääminen, tukeminen ja opettajakoulutuksen kehittäminen ovat avainasemassa sukupuolivähemmistöjen inklusiivisuuden lisäämisessä seksuaalikasvatuksessa.

Opettajilla on kriittinen rooli turvallisen luokkaympäristön luomisessa (Jarpe-Ratner 2020; Eleuteri ym. 2024; Lehtonen ym. 2024). Koska seksuaalikasvatus ei näytä nykyisellään vastaavan länsimaisten nuorten elämien realiteetteihin (Ellis & Bentham 2021, 708–709), seksuaalikasvatuksessa tulisi keskittyä lasten ja nuorten kannalta relevantteihin asioihin, eli siihen, mitä tietoja ja taitoja he tarvitsevat juuri sillä hetkellä olevassa elämänvaiheessaan, eikä vasta tulevaisuudessa. (Lehtonen ym. 2024, 613.) On tunnistettu, että opettajien koulutuksessa harvoin otetaan huomioon nuoren identiteetin vahvistamista, neutraalin ja täsmällisen kielen käyttöä tai merkityksellisyyden luomiseen liittyviä taitoja (Eleuteri ym. 2024,8).

Opettajia tulee kouluttaa, jotta he pystyvät ottaa vähemmistönäkökulmat aktiivisesti huomioon opetuksessaan (Jarpe-Ratner 2020, 294; Eleuteri ym. 2024, 8). Kouluttamista olisi hyvä tarjota aineistosta nousseiden teemojen myötä esimerkiksi inklusiivisemmasta kielestä ja käytännöistä luokkaympäristössä sekä siitä, miten sukupuolen moninaisuus nähdään nykytutkimuksessa ja mitä käsitteitä siihen liittyy. Esimerkiksi Eleuteri ym. esittävät:

*”Kouluttajien on saatava koulutusta, joka laajentaa heidän ymmärrystään biologisesta sukupuolesta, sukupuoli-identiteetistä -- sekä seksuaalikäyttäytymisestä.” – Eleuteri ym. (2024, 8).*

Euroopassa on vasta toteutettu tutkimus, jonka keskeinen huomio liittyi opettajakoulutuksen vaikutukseen sukupuolivähemmistöjen huomioimisessa. Kun opettajia koulutetaan osallistavammiksi, vaikuttaa se myönteisesti koko koulun ilma-  
piiriin. Osallistavammissa kouluissa sukupuolivähemmistöihin kuuluvat nuoret kokevat vähemmän surua ja masennusta sekä ennakkoluuloihin perustuvaa väkivaltaa. (Eleuteri ym 2024, 9.)

On huomionarvoista, että riippumatta osallistavasta politiikasta ja opetussuunnitelmista ainakin Chicagon koulujen kontekstissa opettajat ovat raportoineet pelosta ja vaikeuksista sisällyttää sukupuolen moninaisuutta seksuaaliopetukseen hallinnon ja oppilaiden vanhempien riittämättömän tuen vuoksi. Hallinto on kieltänyt LGBTQIA+-aiheiden sisällyttämisen opetukseen tai on estänyt yleisten ”kiistanalaisten” aiheiden sisällyttämistä. Osa opettajista on raportoinut seurausten pelosta, kun ohjeet aiheen käsittelyyn ovat olleet riittämättömiä. Myös vanhempien vastarinta aiheen sisällyttämisestä näkyy sukupuolen moninaisuuden teemojen puutteellisessa käsittelyssä. (Jarpe-Ratner 2020, 286.) Tämä korostaa sitä, että olisi ensiarvoisen tärkeää tarjota opettajille heidän tarvitsemansa tuki ja riittävät ohjeet sukupuolen moninaisuuden käsittelyyn.

Toinen aineistosta noussut teema oli moninaisuuden todellinen sisällyttäminen. Yksi tapa sisällyttää moninaisuutta opetukseen on kielen kautta. Tordoff ym. (2020) esittävät, että itse määritellyn sukupuolen vahvistaminen on ratkaisevan tärkeä terveyden määrittäjä sukupuolivähemmistöihin kuuluville. Sukupuolen vahvistamisessa on kyse prosessista, jossa sukupuoli-identiteetti vahvistuu sosi-  
aalisisessä vuorovaikutuksessa sen tunnustamisen ja tukemisen kautta. Sukupuolen vahvistamisella on vaikutusta parantuneeseen itsetuntoon, toimijuuteen, mielenterveyteen sekä seksuaaliterveyteen. Sukupuolta vahvistetaan käytetyn kie-  
len kautta. Näin ollen kieli on yksi tärkeimmistä tekijöistä sukupuolen neuvotte-  
lussa. Transinklusiivisen kielen katsotaan vaikuttavan merkittävästi sukupuolel-  
taan moninaisten nuorten hyvinvointiin. (Tordoff ym. 2020, 153.) Eleuteri ym.

(2024, 8) ehdottavatkin, että perusterminologian opetuksessa tulisi huomioida kielen jatkuva kehittyminen ja nuorten oikeus itsemäärittelylle.

On tärkeää tunnistaa puhutun kielen sukupuolittaminen, jotta sitä voi muuttaa inklusiivisemmaksi. Tordoff ym. (2020) nostavat tutkimukseensa osallistuneiden transnuorten esittämiä suosituksia transinklusiiviselle kielelle:

*”Osallistujat suosittelevat sukupuolineutraalien pronomien -- ja sukupuolineutraalin terminologian käyttöä. Esimerkiksi osallistujat ehdottivat, että seksuaaliterveyskasvattajat käyttäisivät sukupuolineutraaleja termejä viittaamalla ”ihmisiin” eikä ”miehiin ja naisiin”. Tämä suositus sisältää myös sukupuolineutraalien termien käytön puhuttaessa anatomiasta. -- kuten ’ihmiset, joilla on kuukautiset’, ’ihmiset, jotka synnyttävät’ tai ’ihmiset, joilla on penis’.” – Tordoff ym. (2020, 157–158.)*

Transinklusiivisen kielen käytössä on keskeistä myös sen ymmärtäminen, että sukupuoli-identiteetti ei ole henkilön valinta, vaan se on se mitä hän on. Esimerkiksi transsukupuolisuutta määrittäessä ilmaus ”sukupuoli ei vastaa syntymässä määritettyä sukupuolta” on ilmausta ”syntyi tyttönä, mutta kokee nyt olevansa poika” huomattavasti kunnioittavampi ja totuudenmukaisempi. (Tordoff ym. 2020.)

Lehtonen ym. (2024) esittävät useita tekijöitä, joita opettajien tulisi huomioida seksuaalikasvatuksen kehittämisessä inklusiivisemmaksi. Samaan aikaan, kun opettajilla on vastuu näiden tekijöiden toteuttamisesta, päättäjät ja koulutuksen järjestäjät ovat vastuussa sen mahdollistamisesta opettajille. Opettajien tulisi tunnistaa ja huomioida lasten ja nuorten moninaisuus niin sukupuolen kuin muidenkin risteävien ominaisuuksien osalta. Koska heteronormatiivisuus näkyy ympärillä vahvasti, tulisi sitä kyseenalaistaa osana opetusta. Nuorille tulisi täten tarjota työkaluja kulttuurimme ongelmallisten piirteiden ehkäisemiseen. Lisäksi nuorten kanssa on lisäksi oleellista keskustella normeista, käytännöistä ja vallan väärinkäytöstä heidän erilaisissa ihmissuhteissaan. (Lehtonen ym. 2024, 612–613.)

Moninaisuuden todellista sisällyttämistä edistäisi myös seksuaaliopetuksessa tavanomaisten seksuaalikasvatusaiheiden, kuten seksitautien, hedelmällisyyden, ihmissuhteiden, ehkäisyn ja suostumuksen lisäksi sukupuolivähemmistöille erityisistä asioista kertominen (Tordoff ym. 2020, 154). Niitä ovat esimerkiksi kaapista ulos tulemisen prosessit, sukupuolenkorjaus, hormonikorvaushoidot, murrosiän estäjät ja sukuelinten erot eri identiteettien omaavilla henkilöillä, kuten intersukupuolisilla ja siirtymävaiheessa olevilla transsukupuolisilla (Hobaica ym. 2019; Jarpe-Ratner 2020). Myös tavanomaisten aiheiden käsittelyssä olisi tärkeää ottaa huomioon sukupuolen moninaisuus (Tordoff ym. 2020, 154).

Lisäksi tarve rakenteellisille muutoksille niin erilaisissa käytännöissä kuin luokkahuoneissa nousee aineistossa esiin. Esimerkiksi se, että opetussuunnitelmien tulisi perustua tutkimukseen ja tieteeseen (Hobaica ym. 2019). Opetussuunnitelmissa olisi hyvä huomioida transsukupuolisuuden geneettinen tausta, mikä auttaa lapsia ja nuoria ymmärtämään, että sukupuoli-identiteettien muodostumisessa on vahva biologinen tausta ja että sukupuolen moninaisuus on tavallista, kuten kaksostutkimuksissa on todettu (Gegenfurtner & Gebhardt 2017, 217). Opettajien tulisi myös varmistaa, että luokkahuoneet ovat turvallisia kaikille, eikä niitä ole eroteltu ryhmiin oletettujen sukupuolien mukaan. (Hobaica ym. 2019; Eleuteri ym. 2024) Turvallisten tilojen luomisessa on huomioitava tilojen fyysiset näkökohdat, kuten esillä olevat turvallisemman tilan säännöt ja nimetyt LGBTQ+-toiminnot. Myös tukevien suhteiden luominen henkilökunnan ja opiskelijoiden välille lisää turvallista tilaa. (Eleuteri ym. 2024.)

Myös nuorten osallistaminen seksuaalikasvatuksen kehittämisessä on osa moninaisuuden todellista sisällyttämistä. Esimerkiksi turvallisten tilojen luomisessa olisi keskeistä kuulla niin sukupuolivähemmistöön kuin -enemmistöön kuuluvilta nuorilta, että miten he itse määrittävät turvallisen tilan (Eleuteri ym. 2024). Ellis & Bentham (2021, 718) huomauttavat, että opiskelijoita kuullaan harvoin seksuaalikasvatuspolitiikan ja -käytännön kehittämisessä. Vain kuulemalla oppilaita heidän toiveistaan ja tarpeistaan, voidaan varmistaa heidän osallisuutensa seksuaalikasvatuksessa ja se, että seksuaaliopetuksesta saatava tieto todella vastaa näihin tarpeisiin. Lapset ja nuoret tulisi nähdä aktiivisina toimijoina vertaissuhteiden ja muiden kulttuurien luomisessa, sen sijaan, että he ovat tiedon passiivisia

vastaanottajia. Aikuisilla on vastuu varmistaa, että tämä toimijuus saa tilaa seksuaalikasvatuksen kehittämisen kautta. (Lehtonen ym. 2024, 613.)

Lisäksi aineistossa tunnistetaan, että moninaisuuden todellinen sisällyttäminen ei toteudu, jos siihen kiinnitetään huomiota pelkästään seksuaaliopetuksessa, vaan sitä tarvitaan laajemmin yli oppiainerajojen. (Hobaica ym. 2019; Jarpe-Ratner 2020; Lehtonen ym. 2024) Lehtonen ym. toteavatkin:

*”Sukupuoli- ja seksuaalikasvatuksen tavoitteiden ja arvojen sekä monimuotoisuuden kunnioittamisen tulisi olla kaikkien koulukäytäntöjen taustalla, eikä tulla vain mainituksi aiheina virallisilla oppitunneilla.” – Lehtonen ym. (2024, 613).*

Ellis ja Bentham (2021, 716) kuvaavat tutkimukseensa osallistuneiden ehdotuksia kysymykseen, mitä koulut voisivat tehdä lisätäkseen sukupuolivähemmistöjen inklusiivisuutta. Toiveita esitettiin sekä seksuaalikasvatuksen sisältöihin kuin myös koko koulun käytänteisiin. Tietoa toivottiin erityisesti queer-oikeuksien tausteluista historiassa. Myös yleisesti sukupuolineutraaleja tiloja toivottiin, kuten vessoja ja pukukoppeja sekä kouluilta selkeää viestintää siihen, että vähemmistöt ovat tervetulleita tiloihin.

## 6 JOHTOPÄÄTÖKSET

Selvitin opinnäytetyössäni, miten sukupuolen moninaisuutta käsitellään valitussa aineistossa peruskoulujen seksuaalikasvatuksen kontekstissa. Tulokset osoittavat, että sukupuolen moninaisuutta käsitellään peruskoulujen seksuaalikasvatuksessa edelleen puutteellisesti (Gegenfurtner & Gebhardt 2017; Hobaica ym. 2019; Jarpe-Ratner 2020; Tordoff ym. 2020; Ellis & Bentham 2021; Rossouw 2023; Schindele ym. 2023; Lehtonen ym. 2024; Eleuteri ym. 2024). Aineistosta löytyi ensimmäiseen tutkimuskysymykseen kolme teemaa: 1) näennäinen inklusiivisuus, 2) cis-heteronormatiivisuus ja 3) episteeminen tietämättömyys. Toisen tutkimuskysymyksen myötä selvitettiin, mitkä tekijät seksuaalikasvatuksessa lisäävät sukupuolivähemmistöihin kuuluvien inklusiivisuutta. Aineistosta löytyi useita tekijöitä sukupuolivähemmistöihin kuuluvien inklusiivisuuden lisäämiseen. Näistä havainnoista muodostui kaksi teemaa: 1) opettajien tukeminen ja opettajakoulutuksen kehittäminen sekä 2) moninaisuuden todellinen sisällyttäminen.

Tulosten pohjalta voidaan todeta, että peruskoulujen seksuaalikasvatuksessa esiintyy edelleen ongelmia, mitkä ilmenevät erityisesti varsin kyseenalaistamattomasti toimivien kouluinstituutioiden cis-heteronormatiivisten käytäntöjen (Gegenfurtner & Gebhardt 2017; Hobaica ym. 2019; Lehtonen ym. 2024) ja episteesimisen tietämättömyyden (Jarpe-Ratner 2020; Tordoff ym. 2020; Rossouw 2023) tuottamisen kautta. Näennäinen inklusiivisuus ilmenee erityisesti siinä, kun seksuaalikasvatuksen suuntaviivat ja opetussuunnitelmien inklusiiviset tavoitteet eivät kohtaa käytännön kanssa (Ellis & Bentham 2021). Cis-heteronormatiivisuuden toistaminen tapahtuu peruskoulujen arjessa ilmeisen rutiininomaisesti käytetyissä kielivalinnoissa, luokkahuonejaoissa ja seksuaalikasvatuksen aihevalinnoissa. Kouluissa ja seksuaalikasvatusohjelmissa ylläpidetään myös episteesimistä tietämättömyyttä sukupuolen moninaisuuden osalta, mikä näkyy tarkoituksenmukaisissa toiminnoissa ja tietoisissa valinnoissa olla tietämättä.

Tulosten mukaan voidaan esittää, että nykyinen seksuaalikasvatus ei palvele sukupuolivähemmistöihin kuuluvia nuoria, sillä moninaiset sukupuoli-identiteetit käsitellään pinnallisesti, suljetaan opetuksesta ulos tai esitetään epänormaaleina ja poikkeavina. Tuloksissa ilmenee myös useita keinoja seksuaalikasvatuksen kehittämiseen, jotta siitä tulisi inklusiivisempää. Tulosten mukaan keskeistä on kehittää opettajien saamaa koulutusta vastaamaan moninaisten lasten ja nuorten tarpeisiin kuin myös todellisesti sisällyttää moninaisuutta erilaisiin käytäntöihin ja tiloihin (Hobaica ym. 2019; Tordoff ym. 2020; Ellis & Bentham 2021; Lehtonen ym. 2024; Eleuteri ym. 2024). Seksuaalikasvatuksen käytäntöjen muuttaminen inklusiivisemmaksi voi olla haastavaa tai jopa mahdotonta, elleivät kaikki kouluympäristön aikuiset sitoudu samoihin arvoihin ja käytäntöihin. Inklusiivisuuden toteutuminen vaatii siis jatkuvuutta ja johdonmukaisuutta.

Tämän opinnäytetyön teoreettisena viitekehyksenä oli cis-heteronormatiivisuus ja sukupuolen moninaisuus. Hypoteesina oli, että cis-heteronormatiivisuus näkyy ja toistuu peruskoulujen seksuaaliopetuksessa. Keskeistä oli myös selvittää, ilmeneekö aineistosta cis-heteronormatiivisuudelle poikkeuksia. Tulokset vahvistavat hypoteesin, vaikka yksittäinen poikkeuskin löytyi.

Pro gradu -tutkielmat ja opinnäytetyöt, joissa on viime vuosina tutkittu seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen kokemuksia saamastaan seksuaalikasvatuksesta sekä opettajien ajattelua sukupuolesta, ovat tuloksineen linjassa tämän opinnäytetyön tulosten kanssa. Esimerkiksi Katariina Korhonen ja Nita Ruuhinen (2023) selvittävät opinnäytetyössään ”Kuin meitä ei olisi olemassakaan” – Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen kokemukset seksuaalikasvatuksesta, että opetus on koettu cis-heteronormatiivisena. Opettajien tiedon puute on osaltaan lisännyt tutkimukseen osallistuneiden vähemmistöstressin kokemuksia. (Korhonen & Ruuhinen 2023, 23–33.)

Samankaltaisia tuloksia ilmenee myös Liekki Valaskiven (2019) Pro gradu -tutkielmassa ”Informoikaa itseänne ja olkaa avomielisempiä” - Sukupuolivähemmistöjen kokemuksia suomalaisesta peruskoulusta. Valaskiven tutkimuksen mukaan suomalainen peruskoulu on perustavanlaatuisesti sukupuolittunut instituutio,

jonka toiminnan taustalla on cis-heteronormatiivinen ja binäärinen eli kaksijakoinen sukupuolikäsitys. Peruskoulu näyttäytyy tutkielman mukaan paikkana, jossa sukupuolivähemmistöön kuuluva oppilas oppii olevansa vääränlainen ja että hänen kokemuksensa ei ole aito ja on vailla nimeä. (Valaskivi 2019, 59–90.)

Kaisa Niemelä (2018) tutkii Pro gradu -tutkielmassaan ”Saako enää sanoa työksi ja pojaksi?” – Sukupuoli opettajan pedagogisessa ajattelussa peruskoulun opettajien käsityksiä sukupuolesta ja siihen liittyvää pedagogista ajattelua. Niemelä kuvaa tuloksissaan, että sukupuoli binäärisenä, eli kaksijakoisena ajatellaan luonnollisena ja normaalina. Saman aikaisesti muutoksille ja oikeudenmukaisemmille käytänteille oltiin kuitenkin avoimia. Kokonaisuudessaan sukupuolta kuvaavien termien ja identiteettien hallitseminen on siis lisääntynyt, mutta osalla opettajista tietous on vähäistä ja päivittämätöntä. Osalla opettajista oli bioessentialistinen näkemys, jossa mies- ja naissukupuolen luonnollisiksi koetuilla eroilla perustellaan eroja käyttäytymisessä, identiteetissä ja sosiaalisissa tilanteissa. (Niemelä 2018, 31–53.)

Sekä Niemelän tutkielman että Laura Parviaisen (2020) Pro gradu -tutkielman Opettajien erilaiset sukupuolikäsitykset verrattuna POPS 2014 sukupuolikäsitykseen tuloksissa ilmenee, että osa opettajista kokee koulun ja opetussuunnitelman sukupuolen moninaisuutta ja tasa-arvoa koskevien tavoitteiden ja periaatteiden noudattamisen mielipidekysymyksenä. (Niemelä 2018, 31–45; Parviainen 2020, 43–64.) Näiden tutkielmien pohjalta sukupuolen moninaisuuden huomioimista koulumaailmassa haastavat erityisesti tietouden puute, cis-heteronormatiiviset opetuskäytännöt sekä maailmankatsomukselliset ja arvopohjaiset erot seksuaalikasvatusta tarjoavien opettajien ajattelussa.

Tässä opinnäytetyössä analysoidun aineiston mukaan on jo varsin tutkittua ja tiedostettua millaisilla käytännöillä sukupuolen moninaisuuden sisällyttämistä seksuaaliopetukseen voidaan lisätä. On selvää, että muutoksia niin opettajakoulutusten kuin peruskoulujen opetuksen rakenteissa on tapahduttava, jotta jokainen lapsi ja nuori voi kokea kuuluvansa osaksi turvallista yhteisöä ilman väkivaltaa, kiusaamista tai poissulkemista.

## 7 POHDINTA

### 7.1 Tulosten pohdinta

Valittu aineisto vastasi sisällöllisesti hyvin asetettuihin tutkimuskysymyksiin valitussa teoreettisessa viitekehyksessä. Aineisto sisälsi monipuolisesti eri menetelmillä toteutettuja tutkimuksia sekä kaksi varsin kattavaa kirjallisuuskatsausta. Tulokset, mitkä sain tästä aineistosta, olivat linjassa useiden Pro gradu -tutkielmien, opinnäytetöiden sekä olemassa olevan kirjallisuuden kanssa. Päähavainto tuloksissa on, että peruskouluissa on puutteita sukupuolen moninaisuuden käsitteilyssä, ja ne näkyvät näennäisen inklusiivisuuden, cis-heteronormatiivisuuden ja episteemisen tietämättömyyden tuottamisena. Toinen havainto liittyy sukupuolen inklusiivisuutta lisääviin tekijöihin, joita voidaan toteuttaa opettajien tukemisen ja opettajakoulutuksen kehittämisen sekä moninaisuuden todellisen sisällyttämisen kautta. Tulokset vastaavat odotuksia, sillä hypoteesi cis-heteronormatiivisesta seksuaaliopetuksesta piti paikkansa. Toivoin kuitenkin löytäväni jotain uusia ennalta määrittämättömiä tuloksia, mikä ei tämän opinnäytetyön puitteissa onnistunut.

Tulokset osoittavat tarpeen niin poliittisten suuntaviivojen kuin opetussuunnitelmien jatkokehitykselle, sillä nykyiset inklusiivisuuteen tähtäävät ohjelmat ja suositukset eivät ole onnistuneet saamaan toivottua kehitystä aikaan. Jotta kehitys voi mahdollistua edelleen inklusiivisempaan suuntaan, tarvitaan normikriittistä ja -tietoista tarkastelukulmaa yhteiskuntien cis-heteronormatiivisiin rakenteisiin niin päättäjiltä kuin oppilasrajapinnassa työskenteleviltä ammattilaisilta. Tulokset osoittavat myös, että opettajia vastuutetaan kehityksen suunnan asettamisesta, mikä korostaa tarvetta erilaisille opettajia tukeville käytännöille. Opettajat eivät voi yksin saada muutosta aikaan, vaan taustalle vaaditaan tuki päättäviltä elimiltä.

Jane Rossouw'n (2020) esittelemä episteeminen tietämättömyys herätti pohtimaan juurisyitä inklusiivisuuden toteutumattomuudelle. Rossouw (2020, 27) ku-

vailee, että episteemiseen tietämättömyyteen yksi sisältyvä näkökulma on aktiivisen tietämättömyyden tuottamisen projekti yhteiskunnallisen muutoksen prosessien pysäyttämiseksi. Taustalla inklusiivisuuden vastustamisessa voi todella vaikuttaa valtaa pitävien pelko omien etuoikeuksien menettämisestä, jolloin eron- tekoja ja eriarvoisuutta ihmisryhmien välille on systemaattisesti tuotettava. Sillä vain silloin, kun sorretut pidetään sorrettujen asemassa, yhteiskunta kumartaa valtaa pitävien tahojen suuntaan.

Opinnäytetyöprosessissa luonnollisesti tulee vastaan myös rajoituksia. Merkittävin rajoitus tässä työssä liittyy itsestä riippumattomaan tekijään, maksullisten aineistojen poisrajaamiseen. Törmäsin aineiston haku- ja valintavaiheessa useita kertoja tilanteeseen, jossa löysin todella mielenkiintoiselta vaikuttavaa kirjallisuutta, mutta Tampereen korkeakoulu yhteisöllä ei joko ollut niihin oikeutta tai materiaali oli maksullista, mitä en löytänyt maksuttomana paikallisesta kirjastosta. Tämän myötä prosessissa ei ollut pääsyä kaikkiin kirjallisuuksiin, joihin olisin halunnut tutustua.

## **7.2 Luotettavuus ja eettisyys**

Tutkimusetiikan lajina on normatiivinen etiikka, joka pyrkii vastaamaan kysymyksiin siitä, mitkä ovat oikeita ja täten myös noudatettavia eettisiä sääntöjä (Kuula 2011). Tutkimuseettinen neuvottelukunta (2023) on laatinut ohjeen Hyvä tieteellinen käytäntö ja sen loukkausepäilyjen käsitteleminen Suomessa – Tutkimuseettisen neuvottelukunnan HTK-ohje 2023, johon on listattu periaatteita hyvän tieteellisen käytännön toteutukseen. Näitä periaatteita ovat rehellisyys, luotettavuus, arvostus ja vastuun kantaminen. Rehellisyyteen kuuluu avoin, oikeudenmukainen ja puolueeton opinnäytetyön suunnittelu, toteutus, raportointi ja arviointi. Kyseisessä periaatteessa on keskeistä, että työn yksityiskohtia ei myöskään salata. Opinnäytetyön luotettavuus varmistetaan laadukkaan työskentelyn kautta sen suunnitteluvaiheessa, menetelmien ja analyysien tekemisessä sekä voimavarojen käytössä. Prosessin aikana on hyvä arvostaa myös yhteistyötahoja, ympäristöä, yhteiskuntaa, ekosysteemejä ja kulttuuriperintöä. Vastuunkannossa on kysymys vastuun ottamisesta koko opinnäytetyöprosessin ajalta lähtien ideasta

sen julkaisuun ja vaikutuksiin asti. (Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2023, 11–12.)

Hyvän tieteellisen käytännön noudattamisen lisäksi kirjallisuuskatsauksen prosessissa on annettava erityistä huomiota luotettavuuden ja eettisyyden varmistamiseen. Kurinalaisuus ja läpinäkyvyys ovat osa tutkimusmetodin luonnetta. Läpi tutkimuksen on pyrittävä tiedon luotettavuuteen, pätevyyteen ja yleistettävyyteen. Katsausta tehdessä onkin tärkeää paljastaa kaikki askeleet valintoja tehdessä sekä perustella ne. (Vilka 2023.) Luotettavuuden ja eettisyyden varmistaminen ja todentaminen ovat siis vahvasti mukana jokaisessa menetelmän vaiheessa.

Analysoitava aineisto valikoitui sillä perusteella, mitkä tutkimukset vastasivat parhaiten tutkimuskysymyksiini asettamieni sisäänotto- ja poissulkukriteerien kanssa. Olen pyrkinyt noudattamaan tarkasti tutkimuseettikan sääntöjä (Kuula 2011). Tutkimusaiheen ja teeman ollessa minulle hyvin tuttu käytännön työn ja kokemusteni kautta, työskentely on vaatinut minulta erityistä huomiointia omien ennako-oletukseni ja kokemusmaailmani tunnistamisessa, kun olen käsitellyt ja tulkinnut aineistoa. Olen pyrkinyt mahdollisimman neutraaliin ja objektiiviseen tapaan lukiessani aineistoa sekä muodostaessani opinnäytetyöni tuloksia ja johtopäätöksiä.

### **7.3 Jatkotutkimusehdotukset**

Yllätyin, miten vähän Suomessa tehtyä asetettuihin tutkimuskysymyksiin vastaavaa tutkimusta löytyi. Tämän vuoksi tutkimusta seksuaalikasvatuksen inklusiivisuudesta tarvitaan lisää. Jatkotutkimusaihe voisi olla esimerkiksi sukupuolivähemmistöjen inklusiivisuuden kokemukset yleisesti peruskoulussa. Yhteiskunnallisesti olisi tärkeää kuulla, mitkä tekijät kouluympäristöissä ovat ehkä antaneet korjaavia kokemuksia tai lisänneet nähdäksi ja kuulluksi tulemisen kokemuksia sukupuolivähemmistöihin kuuluville lapsille ja nuorille.

Koska aineistossa korostettiin opettajien vastuuta inklusiivisemmän kouluympäristön luomisessa, jatkotutkimusaihe voisi liittyä myös opettajakoulutuksen kehittämistarpeen kartoitukseen, esimerkiksi selvittämällä, mitä aiheita opettajaopiskelijat toivoisivat lisäävän koulutukseensa, jotta he kokisivat hallitsevansa sukupuolen moninaisuuden teemat ja aiheen sisällyttämisen kaikissa opetuskäytännöissä tai mitä jo työelämässä olevat opettajat olisivat toivoneet käsiteltävän enemmän omassa koulutuksessaan inklusiivisuuden näkökulmasta.

## LÄHTEET

Blomqvist, L., Grönroos, M., Korpela, M., Torvinen, S. & Alanko, K. 2020. Seksuaalisen suuntautumisen ja sukupuolen moninaisuus – Mitä jokaisen psykologin tulisi tietää asiakkaan sensitiivisestä kohtaamisesta. Psykologiliitto. Viitattu 8.5.2025. <https://www.psyli.fi/wp-content/uploads/2020/09/Seksuaalisen-suuntautumisen-ja-sukupuolen-moninaisuus-2020-sivut-u.pdf>

Butler, J. 1999. Gender Trouble. Feminism and the Subversion of Identity. Tenth Anniversary Edition. New York: Routledge. Viitattu 23.2.2025.

Eleuteri, S., Girardi, M., Spadola, R. & Todaro, E. 2024. Inclusion Goals: What Sex Education for LGBTQIA+ Adolescents? Children 2024, 11, 966. Rome: MDPI. Viitattu 15.4.2025. <https://doi.org/10.3390/children11080966>

Ellis, S.J. & Bentham, R.M. 2021. Inclusion of LGBTIQ perspectives in school-based sexuality education in Aotearoa/New Zealand: an exploratory study. Sex education 21 (6), 708-722. Informa UK Limited. Viitattu 15.4.2025. <https://doi.org/10.1080/14681811.2020.1863776>

Finlex. 1999. Perusopetuslaki 628/1998. Viitattu 15.2.2025. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1998/19980628>

Gegenfurtner, A. & Gebhardt, M. 2017. Sexuality education including lesbian, gay, bisexual and transgender (LGBT) issues in school. Educational research review 22, 2015-222. Germany: Elsevier. Viitattu 15.4.2025. <https://doi.org/10.1016/j.edurev.2017.10.002>

Helin, S. 2025. Näin Trumpin hallinto kylvää sekasortoa YK:ssa. Yle. Viitattu 5.5.2025. <https://yle.fi/a/74-20146617>

Huuska, M. 2021. Sukupuolen moninaisuus ja kehon kirjo. Seta-julkaisut 2021. Trinket. Viitattu 8.5.2025. <https://setary.sharepoint.com/Setafitiedostoalue/Forms/AllItems.aspx?id=%2FSetafitiedostoalue%2FOppaat%2Desitteet%2Ddokumentit%2FSukupuolen%20moninaisuus%20%2Doppaat%202021%20web%2FSukupuolen%20moninaisuus%20ja%20kehon%20kirjo%20web%202021%2Epdf&parent=%2FSetafitiedostoalue%2FOppaat%2Desitteet%2Ddokumentit%2FSukupuolen%20moninaisuus%20%2Doppaat%202021%20web&p=true&ga=1>

Hobaica, S., Schofield, K. & Kwon, P. 2019. “Here’s Your Anatomy ... Good Luck”: Transgender Individuals in Cisnormative Sex Education. American journal of sexuality education 14 (3), 358-387. Taylor & Francis Group. Viitattu 15.4.2025. <https://doi.org/10.1080/15546128.2019.1585308>

Ilmonen, K., Korhonen, E., Lipsanen, L., Kaukoranta, R., & Kotiranta, S. 2019. Seksuaalioikeudet – Väestötietosarja 29. Väestöliitto. Helsinki: Nord Print Oy. Viitattu 27.12.2024. <https://www.hyvakysymys.fi/uploads/2019/12/12839351-valmiswebseksuaalisuusosoikeus-julkaisu-2019-sisus-web.pdf>

Jarpe-Ratner, E. 2020. How can we make LGBTQ+-inclusive sex education programmes truly inclusive? A case study of Chicago Public Schools' policy and curriculum. *Sex education* 20 (3), 283–299. Informa UK Limited. Viitattu 15.4.2025. <https://doi.org/10.1080/14681811.2019.1650335>

Juhila, K., Vuori, J. (toim.) 2021. Teemoittelu. Laadullisen tutkimuksen verkkokäsikirja. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto. Viitattu 31.3.2025. <https://www.fsd.tuni.fi/fi/palvelut/menetelmaopetus/kvali/analyysitavan-valinta-ja-yleiset-analyysitavat/teemoittelu/>

Kangasniemi, M., Utriainen, K., Ahonen, S.-M., Pietilä, A.-M., Jääskeläinen, P. & Liikanen, E. 2013. Kuvaileva kirjallisuuskatsaus: eteneminen tutkimuskysymyksestä jäsenettyyn tietoon. *Hoitotiede*. 25 (4), 291–301. <https://journal.fi/hoitotiede/article/view/128286/77409>

Karvinen, M. & Venesmäki, E. 2019. Tilaa moninaisuudelle! – Opas seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen yhdenvertaisuuden edistämiseen. Viitattu 23.2.2025. <https://www.dropbox.com/scl/fi/g8fggv9ejxpym5cwsx3rz/Tilaa-moninaisuudelle-opas-2019.pdf?rlkey=y1w2cb95k48nx558xijju1uhm&e=3&dl=0>

Karvinen, M. 2021. Sateenkaari oppilaitoksessa – Opas sateenkaarevasta yhdenvertaisuudesta ja turvallisemmasta toimintakulttuurista. Seta ry. Viitattu 23.2.2025.

Klemetti, R. & Raussi-Lehto, E. 2016. Edistä, ehkäise, vaikuta - Seksuaali- ja lisääntymisterveyden toimintaohjelma 2014–2020. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. Tampere: Juvenes Print - Suomen Yliopistopaino Oy. Viitattu: 14.1.2025. [https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/116162/THL\\_OPAS33\\_VERKKO9.3.2016.pdf?sequence=3&isAllowed=y](https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/116162/THL_OPAS33_VERKKO9.3.2016.pdf?sequence=3&isAllowed=y)

Kontula, O. & Meriläinen, H. 2007. Koulun seksuaalikasvatus 2000-luvun Suomessa. Helsinki: Vammalan kirjapaino Oy. Viitattu: 23.2.2025. <https://www.vaestoliitto.fi/uploads/2020/12/7c755e1a-koulun-seksuaalikasvatus-2000-luvun-suomessa.pdf>

Korhonen, K. & Ruuhinen, N. 2023. ”Kuin meitä ei olisi olemassakaan” – Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen kokemukset seksuaalikasvatuksesta. Terveidenhoitajan tutkinto-ohjelma. Tampereen ammattikorkeakoulu. Opinnäytetyö. Viitattu: 13.1.2024. [https://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/790598/Korhonen\\_Katariina\\_Ruuhinen\\_Nita.pdf?sequence=3&isAllowed=y](https://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/790598/Korhonen_Katariina_Ruuhinen_Nita.pdf?sequence=3&isAllowed=y)

Kuula, A. 2011. Tutkimusetiikka – Aineistojen hankinta, käyttö ja säilytys. Tampere: Vastapaino. E-kirja. Viitattu 5.5.2025.

Kärnä, T. 2023. Transsukupuolisuus. Duodecim terveyskirjasto. Viitattu 8.5.2025. <https://www.terveyskirjasto.fi/dlk01195>

Kärnä, T. 2023. Muunsukupuolisuus. Duodecim terveyskirjasto. Viitattu 8.5.2025. <https://www.terveyskirjasto.fi/dlk01196/muunsukupuolisuus>

Lehtonen, J. 2017. Hankala kysymys – Intersukupuolisuus suomalaisissa koulu- ja työelämä tutkimuksissa. Sukupuolentutkimus – Genusforskning 30 (1), 71–75. Viitattu 8.5. 2025. <https://journal.fi/sukupuolentutkimus/article/view/159438/103374>

Lehtonen, J., Puutio, E., Pihkala, S. & Huuki, T. 2024. Navigating with pre-teenage children for sexuality education. Sex Education 24 (5), 602–616. Informa UK Limited. Viitattu 15.4.2025. <https://doi.org/10.1080/14681811.2023.2237428>

Mäki, S. 2018. Seksuaalikasvatusta nuorille – Opettajan opas. Suomen RFSU Oy. Viitattu 23.2.2025.

Niemelä, K. 2018. ”Saako enää sanoa tytöksi ja pojaksi?” – Sukupuoli opettajan pedagogisessa ajattelussa. Kasvatustieteiden tiedekunta. Tampereen yliopisto. Pro gradu -tutkielma. Viitattu: 12.1.2024. <https://trepo.tuni.fi/bitstream/handle/10024/104377/gradu07470.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

Oinonen, M. & Susineva, A. 2021. Seksuaalikasvattajan käsikirja. Hiv-säätiö. 2. uudistettu painos. Helsinki: Trinket. [https://hivpoint.fi/wp-content/uploads/2021/11/seksuaalikasvattajan\\_kasikirja\\_2021.pdf](https://hivpoint.fi/wp-content/uploads/2021/11/seksuaalikasvattajan_kasikirja_2021.pdf)

Opetushallitus. 2016. Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014. 4. painos. Helsinki: Next Print Oy. Viitattu 15.2.2025. [https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/perusopetuksen\\_opetussuunnitelman\\_perusteet\\_2014.pdf](https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/perusopetuksen_opetussuunnitelman_perusteet_2014.pdf)

Opetushallitus. N.d.a. Kosketus - Seksuaalikasvatuksen konteksti. Viitattu: 23.12.2024. <https://www.oph.fi/fi/oppimateriaali/kosketus/johdannoksi-seksuaalikasvattajalle/seksuaalikasvatuksen-konteksti>

Opetushallitus. N.d.b. Sukupuolittietoinen opetus ja ohjaus. Viitattu 22.2.2025. <https://www.oph.fi/fi/koulutus-ja-tutkinnot/sukupuolittietoinen-opetus-ja-ohjaus>

Parviainen, L. 2020. Opettajien erilaiset sukupuolikäsitykset verrattuna POPS 2014 sukupuolikäsitykseen. Kasvatustieteiden ja kulttuurin tiedekunta. Tampereen yliopisto. Pro gradu -tutkielma. Viitattu 13.1.2024. <https://trepo.tuni.fi/bitstream/handle/10024/121967/ParviainenLaura.pdf?sequence=2&isAllowed=y>

Pirkanen, J. & Kilpiä, J. 2019. Opas intersukupuolisen lapsen perheelle ja läheisille. Seta-julkaisuja 29. Viitattu 30.4. 2025. <https://setary.sharepoint.com/Setafitiedostoalue/Forms/AllItems.aspx?id=%2FSetafitiedostoalue%2FOppaat%2Desitteet%2Ddokumentit%2FISperheet2019%2Epdf&parent=%2FSetafitiedostoalue%2FOppaat%2Desitteet%2Ddokumentit&p=true&ga=1>

Puusa, A. & Juuti, P. (toim.) 2020. Näkökulmia laadullisen aineiston analysointiin. Laadullisen tutkimuksen näkökulmat ja menetelmät. E-kirja. Helsinki: Gaudamus. Viitattu 27.4.2025. Vaatii käyttöoikeuden. <https://www.elibrary.com/book/9789523456167>

RFSU, RFSL & RFSL Ungdom. 2016. Sex och trans. Trinket. 2.painos. Viitattu 31.1.2025.

- Rossouw, J. 2023. Representations of Gender Diversity in Life Orientation Comprehensive Sexuality Education. *International Journal of Critical Diversity Studies*. 6 (1), 24-37. South Africa: Pluto Journals. Viitattu 15.4.2025. <https://www.jstor.org/stable/10.2307/48811011>
- Ruuhilahti, S. & Åhman, S. 2018. Seksuaalikasvatus ja eettiset ohjeet. *Seksologinen aikakauskirja* 3 (1), 35–37. Helsinki: Suomen seksologinen seura ry. Viitattu: 27.12.2024. [https://seksologinenseura.fi/wp-content/uploads/2018/04/SA3\\_Ruuhilahti\\_layouted\\_F.pdf](https://seksologinenseura.fi/wp-content/uploads/2018/04/SA3_Ruuhilahti_layouted_F.pdf)
- Saaranen-Kauppinen, A. & Puusniekka, A. 2006. Teemoittelu. *KvaliMOTV - Menetelmäopetuksen tietovaranto*. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto. Viitattu 23.4.2025. <https://www.fsd.tuni.fi/menetelmaopetus/>
- Salakka, M. N.d.a. Transsukupuolisuus. Sukupuolen moninaisuuden osaamiskeskus. Viitattu 31.1.2025. <https://sukupuolenosaamiskeskus.fi/sukupuolen-moninaisuus/transsukupuolisuus/>
- Salakka, M. N.d.b. Muunsukupuolisuus. Sukupuolen moninaisuuden osaamiskeskus. Viitattu 31.1.2025. <https://sukupuolenosaamiskeskus.fi/sukupuolen-moninaisuus/muunsukupuolisuus/>
- Salminen, A. 2011. Mikä kirjallisuuskatsaus? – Johdatus kirjallisuuskatsauksen tyyppeihin ja hallintotieteellisiin sovelluksiin. Vaasan yliopiston julkaisuja. Opetusjulkaisuja 62 – Julkisjohtaminen 4. Vaasa. Viitattu 2.3.2025. [https://www.uwasa.fi/materiaali/pdf/isbn\\_978-952-476-349-3.pdf](https://www.uwasa.fi/materiaali/pdf/isbn_978-952-476-349-3.pdf)
- Salonen, M., Venäläinen, S. & Berg, V. 2024. Sosiaalitieteellisiä näkökulmia sukupuoli ja seksuaalisuuksien rakentumiseen. Teoksessa Niska, M., Venäläinen, S., Olakivi, A. & Cañada, J. A. (toim.) *Sosiaalinen konstruktionismi – Miten tarkastella tulkintojen ja todellisuuden sosiaalista rakentumista*. Tampere: Vas-tapaino.
- Schindele, AC., Källberg, H., Areskoug Josefsson, K. & Lindroth, M. 2023. Perceived knowledge gained from school-based sexuality education – results from a national population-based survey among young people in Sweden. *Sexual Health* 20 (6), 566–576. CSIRO Publishing. Viitattu 15.4.2025. <https://doi.org/10.1071/SH23093>
- Sulkunen, P. 1987. *Johdatus sosiologiaan*. 4. painos. Juva: WSOY. Viitattu 9.5.2025.
- Sukupuolen moninaisuuden osaamiskeskus. N.d. Sukupuolen moninaisuus. <https://sukupuolenosaamiskeskus.fi/sukupuolen-moninaisuus/>
- The world association for sexual health (WAS). 2014. Declaration of sexual rights. Viitattu: 26.1.2025. [https://www.worldsexualhealth.net/files/ugd/793f03\\_779f193815894895b9d1480bde676c37.pdf?index=true](https://www.worldsexualhealth.net/files/ugd/793f03_779f193815894895b9d1480bde676c37.pdf?index=true)
- THL – Terveystieteiden tutkimuskeskus. 2023. Tasa-arvosanasto. Viitattu: 22.2.2025. <https://thl.fi/aiheet/sukupuolten-tasa-arvo/sukupuoli/tasa-arvosanasto>

THL – Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. 2024. Sukupuolen moninaisuus. Viitattu 8.5.2025. [https://thl.fi/aiheet/sukupuolten-tasa-arvo/sukupuoli/sukupuolen-moninaisuus?\\_cf\\_chl\\_tk=Y8.kEOtrQEesXmVwHsVZ.TJNaQSZMe-bOianw0NOVINA-1746713502-1.0.1.1-FEb1Ok7LQ7P4VzqydTYk97aEdWb9S53duq0ETF0SUuQ](https://thl.fi/aiheet/sukupuolten-tasa-arvo/sukupuoli/sukupuolen-moninaisuus?_cf_chl_tk=Y8.kEOtrQEesXmVwHsVZ.TJNaQSZMe-bOianw0NOVINA-1746713502-1.0.1.1-FEb1Ok7LQ7P4VzqydTYk97aEdWb9S53duq0ETF0SUuQ)

Tieteen termipankki. 2016. Normi. Viitattu 23.2.2025. <https://tieteentermipankki.fi/wiki/Filosofia:normi>

Tordoff, D. M., Haley, S. G., Shook, A., Kantor, A., Crouch, J. M. & Ahrens, K. 2020. "Talk about Bodies": Recommendations for Using Transgender-Inclusive Language in Sex Education Curricula. *Sex roles* 84 (3–4), 152–165. Springer. <https://doi.org/10.1007/s11199-020-01160-y>

Tutkimuseettinen neuvottelukunta. 2023. Hyvä tieteellinen käytäntö ja sen loukausepäilyjen käsitteleminen Suomessa - Tutkimuseettisen neuvottelukunnan HTK-ohje 2023. Tutkimuseettisen neuvottelukunnan julkaisuja 2/2023. 1. painos. Helsinki: Tutkimuseettinen neuvottelukunta. Viitattu: 5.5.2025. [https://tenk.fi/sites/default/files/2023-03/HTK-ohje\\_2023.pdf](https://tenk.fi/sites/default/files/2023-03/HTK-ohje_2023.pdf)

Valaskivi, L. 2019. "Informoikaa itseänne ja olkaa avomielisempiä" – Sukupuoli-vähemmistöjen kokemuksia suomalaisesta peruskoulusta. Yhteiskuntatieteiden tiedekunta. Tampereen yliopisto. Pro gradu -tutkielma. Viitattu: 13.1.2024. <https://trepo.tuni.fi/bitstream/handle/10024/115919/ValaskiviLiekki.pdf?sequence=2&isAllowed=y>

Valtakunnallinen sosiaali- ja terveysalan eettinen neuvottelukunta ETENE. 2016. Intersukupuolisten lasten hoito – Kannanotto. Sosiaali- ja terveysministeriö. Viitattu 26.1.2025. [https://etene.fi/documents/66861912/66865229/KAN-NANOTTO\\_intersukupuolisuus\\_pdf.pdf/c5d42cbd-5220-4314-a2e9-c61cf27ace9a/KANNANOTTO\\_intersukupuolisuus\\_pdf.pdf?t=1459765578000](https://etene.fi/documents/66861912/66865229/KAN-NANOTTO_intersukupuolisuus_pdf.pdf/c5d42cbd-5220-4314-a2e9-c61cf27ace9a/KANNANOTTO_intersukupuolisuus_pdf.pdf?t=1459765578000)

Valve ry. 2023. Moninainen koululuokka – Työkaluja 7.–9. luokan opettajille sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuuden kohtaamiseen työarjessa. Turku: Turun ammatti-instituutti. Viitattu 31.1.2025.

Vilkka, H. 2023. Kirjallisuuskatsaus metodina, opinnäytetyön osana ja tekstilajina. Helsinki: Art House. Viitattu 18.1.2025.

WHO:n Euroopan aluetoimisto & BZgA. 2010. Seksuaalikasvatuksen standardit Euroopassa – Suuntaviivat poliittisille päättäjille, opetus- ja terveydenhoitoalan viranomaisille ja asiantuntijoille. Helsinki: Valopaino Oy. Viitattu 15.2.2025. <https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/80220/039844e2-c540-4e81-834e-6f11e0218246.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

WHO:n Euroopan aluetoimisto & BZgA. 2014. Seksuaalikasvatuksen standardit Euroopassa – Toteuttamisohjeet. Tampere: Juvenes Print – Suomen yliopistopaino Oy. Viitattu: 15.2.2025. [https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/116767/URN\\_NBN\\_fi-fe2014092644952.pdf?sequence=1](https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/116767/URN_NBN_fi-fe2014092644952.pdf?sequence=1)

## LIITTEET

## Liite 1. Katsaukseen valitut aineistot

Otsikko	Tekijät, julkaisu-vuosi ja maa	Tarkoitus/tavoite	Tutkimusmenetelmä	Keskeisimmät tulokset
1. Representations of Gender Diversity in Life Orientation Comprehensive Sexuality Education	Rossouw, J. 2023. Etelä-Afrikka.	Tarkoituksena on tarkastella sitä, miten kattavan seksuaalikasvatuksen oppi- ja opetusmateriaalit rakentavat ja edustavat sukupuoli- ja seksuaali-identiteettejä.	Kriittinen diskurssi-analyysi Etelä-Afrikan kattavan seksuaalikasvatuksen 8.–12.-luokille suunnatuista opetussuunnitelmista.	Opetussuunnitelmat ylläpitävät cis-heteronormatiivista ylivaltaa ja sukupuolten välistä epätasa-arvoa sekä episteesmistä tietämättömyyttä sukupuolivähemmistöjen osalta.
2. Inclusion Goals: What Sex Education for LGBTQIA+ Adolescents?	Eleuteri, S. Girardi, M. Spadola, R. Todaro, E. 2024. Italia.	Tavoitteena on tarkastella seksuaalikasvatuksen inklusiivisten ohjelmien ja menetelmien esiintymistä nuorisokohderyhmässä tieteellisestä kirjallisuudesta. Lisäksi tarkoituksena on edistää kriittistä keskustelua nykyisten seksuaalikasvatusohjelmien vaikutuksista ja kehittää toimivia inklusiivisia interventiomenetelmiä.	Narratiivinen kirjallisuuskatsaus, jossa aineistona 54 tieteellistä kirjallisuutta seksuaaliterveyden edistämiseen liittyvistä interventioista vuosilta 2015–2024.	Seksuaalikasvatusohjelmien inklusiivisuutta lisäävistä toimenpiteistä huolimatta niissä on aukkoja erityisesti LGBTQIA+ -parisuhteiden käsittelyssä. Seksuaalikasvatuksen biopsykososiaaliset ulottuvuudet käsitellään cis-heteronormatiivisesti. Todellista inklusiivisuutta saadaan opettajien koulutuksen kehittämisellä.

<p><b>3.</b> Sexuality education including lesbian, gay, bisexual, and transgender (LGBT) issues in schools</p>	<p>Gegenfurtner, A. Gebhardt, M. 2017. Saksa.</p>	<p>Tavoitteena oli tarjota näyttöön perustuvia vastauksia kolmeen argumenttiin, joita inklusiivista seksuaalikasvatusta vastustavat henkilöt esittävät: 1) Jos lapset oppivat LGBT-aiheista koulussa, heistä tulee todennäköisemmin LGBT-ihmisiä. 2) Koulut pakottavat tietyn (LGBT) näkemyksen lapsille, joka on ristiriidassa vanhempien erinäisten näkemysten kanssa. 3) Jos lapsille opetetaan LGBT-aiheita, opettajat muuttavat oppilaansa LGBT-ihmisiksi.</p>	<p>Systemaattinen kirjallisuuskatsaus ajankohtaisesta koulutustutkimuksen näytöstä biologian, sosiologian ja psykologian aloilta.</p>	<p>Empiirisen aineiston mukaan mikään väitteistä ei pidä paikkaansa. Päinvastoin LGBT- asioiden koulutukselliset hyödyt ovat ylivoimaisesti positiivisia, erityisesti vähemmistöihin kuuluille. Tutkimukset ovat osoittaneet, että inklusiivisuuden vastustaminen korreloi pienemmän älykkyysosamäärän, matalamman koulutuksen, uskonnollisuuden ja poliittisen konservatismiin kanssa.</p>
<p><b>4.</b> Navigating pre-teenage children for sexuality education</p>	<p>Lehtonen, J. Puutio, E. Pihkala, S. Huuki, T. 2024. Suomi.</p>	<p>Tavoitteena oli tuoda esiin esiteinien runsas tieto ja ymmärrys ympäröivästä normikulttuurista, mitä kautta he rakentavat vertaissuhteita. Analyysin perusteella tarkoitus esittää tapoja seksuaalikasvatuksen kehittämiseen, joka ottaa huomioon esiteini-ikäisten lasten</p>	<p>Tutkimusartikkeli pitkäaikaisesta tutkimuksesta, jossa tehtiin 10–13-vuotiaille lapsille 10–15 hengen ryhmissä (yhteensä tavoiteltu yli 200 lasta) luovia interventioita, ystävyyspaikkoja, joissa käsiteltiin sukupuoleen ja seksuaalisuuteen</p>	<p>Inklusiivisuus on esiteineille tärkeää kouluissa. Normatiivisuus luo nuorten välille jännitteitä. Seksuaalikasvatuksen kehittämiseksi tulisi huomioida nuorten moninaisuus, kyseenalaistaa heteronormatiivisuus, kuulla nuorten toiveita ja keskustella</p>

		moninaisuuden. Lisäksi analysoitiin esiteini-ikäisten lasten poliittista ilmaisu ei-normatiivisia sukupuoli- ja seksuaalisuuksia kohtaan.	liittyviä kysymyksiä.	normeista, vallasta ja väkivallasta.
5. Perceived knowledge gained from school-based sexuality education – results from a national population-based survey among young people in Sweden	Schindele, AC. Källberg, H. Areskoug Josefsson, K. Lindroth, M. 2023. Ruotsi.	Tavoitteena oli tutkia, miten käsitykset riittävästä tai riittämättömästä tiedosta oman seksuaaliterveyden hoitamiseen liittyvät koulujen seksuaalikasvatuksesta saatuun tietoon, sosiaalisiin määrääjiin ja intersektionaalisiin vaikutuksiin. Tutkimuskyselyn tavoitteena saada viiteen tietämyksen alueeseen vastauksia: keho, seksitaudit, seksuaalisuus, ihmissuhteet ja sukupuolten tasa-arvo sekä normit ja LGBTQI+-näkökulmat.	Tutkimusartikkeli poikittaisesta kyselytutkimuksesta, jossa kohderyhmänä 16–29-vuotiaat nuoret. Kyselyssä 7755 vastaajaa (vastausprosentti 26 %), joista 33 % vastasi verkossa ja 67 % paperilla.	Hetero- ja cis-normatiivinen koulujen seksuaalikasvatus ei välttämättä tarjoa transsukupuolisille ja ei-binäärisille nuorille asiaankuuluvaa tietoa siitä, kuinka huolehtia omasta seksuaaliterveydestä. Suurimmat riskit tiedon puutteeseen kaikilla viidellä tietämyksen alueella on seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvilla nuorilla.
6. “Here’s Your Anatomy ... Good Luck”: Transgender Individuals in Cisnormative Sex Education	Hobaica, S. Schofield, K. Kwon, P. 2019. Yhdysvallat.	Tavoitteena oli tutkia, miten transihmiset kokevat cis-normatiivisen seksuaalikasvatuksen ja kuvata näiden kokemusten mahdollisia	Kyselytutkimus, joka toteutettiin 11 puolistrukturoiduilla kvalitatiivisilla haastatteluilla 19–31-vuotiaille, jotka ovat saaneet julki-	Haastatellut kokivat seksuaalikasvatusohjelmansa sukupuolittuneiksi, riittämättömiksi ja transidentiteettejä syrjiviksi. Jotta seksuaa-

		seurauksia sekä ehdottaa parannuksia seksuaalikasvatuksen opetussuunnitelmiin.	sen koulun seksuaalikasvatusta 3.–12.-luokkien välillä. Tulokset analysoitiin aineistolähtöisesti laadullisella sisällönanalyysillä.	likasvatus olisi osallistavaa, tulisi sen huomioida kaikki identiteetit. Luokkahuoneissa ja opetussuunnitelmissa tarvitaan rakenteellisia muutoksia.
7. Inclusion of LGBTIQ perspectives in school-based sexuality education in Aotearoa/New Zealand: an exploratory study	Ellis, S.J. Bentham, R.M. 2021. Uusi-Seelanti.	Tavoitteena oli tutkia, miten laajasti seksuaalisuuden ja sukupuolten moninaisuuden kysymyksiä sisällytetään seksuaalikasvatukseen ja miten hyvin koulut osoittavat LGBTIQ-inklusiota laajemmalla kouluyhteisössä.	Kyselytutkimus, jonka otos otettiin 73 16–19-vuotiaan nuoren vastauksista. Kvantitatiivinen aineisto analysoitiin IBM SPSS Statistics -ohjelmalla. Avoimille vastauksille tehtiin temaattinen analyysi.	Seksuaalikasvatuksessa korostuu anatomia ja fysiologia, ehkäisy, lisääntymisen, seksitautien ehkäisy ja suhteista opetetaan heterosuhteiden kontekstissa. Seksuaalikasvatus ei vastaa nykyisten nuorten, etenkin LGBTQIA+ -nuorten, tarpeisiin.
8. How can we make LGBTQ+-inclusive sex education programmes truly inclusive? A case study of Chicago Public Schools' policy and curriculum	Jarpe-Ratner, E. 2020. Yhdysvallat.	Tavoitteena oli tutkia opettajien käsityksiä LGBTQ+-aiheiden sisällyttämisestä opetussuunnitelmaan, opettajien toteutuskäytäntöjä liittyen inklusiivisuuteen sekä sitä, miten opiskelijat kokevat opetussuunnitelman ja LGBTQ+-aiheiden -identiteettien sisällyttämisen. Toisena tavoitteena oli	Tapaustutkimus, jossa oli mukana 16 koulua. Tiedot kerättiin 12 opettajan kvalitatiivisten haastattelujen, viiden oppilaiden kvalitatiivisten fokusryhmien sekä opetussuunnitelmaa toteuttavien neljän opettajan narratiivisten haastattelujen kautta. Tiedot analysoitiin	Tuloksissa nousee tarve lisäsisällölle, tarkoituksellisemmalle ja selkeämmälle LGBTQ+-identiteettien vahvistamiselle sekä lisätuen tarve opettajille, jotta he voivat onnistuneesti toteuttaa integroidumpaa opetussuunnitelmaa.

		edistää seksuaaliterveyskasvatuksen opetussuunnitelmien, erityisesti LGBTQ+-inklusiivisten opetussuunnitelmien, toteutusta koskevaa kirjallisuutta.	jatkuvan vertailun menetelmällä.	
<b>9.</b> “Talk about Bodies”: Recommendations for Using Transgender-Inclusive Language in Sex Education Curricula	Tordoff, D. M. Haley, S. G. Shook, A. Kantor, A. Crouch, J. M. Ahrens, K. 2020. Yhdysvallat.	Tavoitteena oli tutkia, millaisia vaikutuksia ei-inklusiivisen – tai trans-poisulkevan – kielen käytöllä olemassa olevalla seksuaalikasvatuksella voi olla trans- ja ei binääristen nuorten hyvinvointiin, ja tunnistaa suosituksia kielelle, jolla seksuaalikasvatuksesta saa inklusiivista trans- ja ei binäärisille nuorille.	Laadullinen tutkimus, jossa aineisto kerättiin 21 puolistrukturoidulla haastattelulla. Haastateltavista 11 oli trans- tai ei binäärisiä nuoria, 5 henkilökunnan jäsentä Seattlen Children’s Gender -klinikalta ja viisi trans- tai ei binääristen nuorten vanhempaa. Aineisto analysoitiin teoreettisella temaattisella analyysillä.	Virallisissa tiedonlähteissä korostuu eksklusiivinen kieli, millä on monia negatiivisia vaikutuksia trans- ja ei binäärisille nuorille, kuten mielenterveysongelmia, kehodysforiaa, häpeää, ahdistusta ja itsetunto-ongelmia. Jotta kieli olisi inklusiivista, tulisi sen olla sukupuoli-affirmatiivista ja esim. anatomiasta ja seksistä tulisi puhua ilman sukupuolittamista.